ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ئىرق بىتىگ

نەشرگە تەييارلىغۇچى : مۇھەممەد رېھىم سايىت

« ئىرق بىتىگ » ياكى « پال كىتابى » (Irk Bitig) قەدىمكى تۈرك يېزىقىدا يېزىلغان ۋە بىزگە يېتىپ كەلگەن بىردىنبىر « كىتاب » دۇر . بۇنىڭ ھازىرغا قەدەر ئىككى خىل نۇسخىسى تېپىلغان . بىرى ، ستەيىن دۇنخۇاڭدىكى بېزەكلىكتىن تاپقان نۇسخا بولۇپ ، ئۇ-نىڭ ھەر بىر بېتىدە 40 تىن 70 كىچە ھەرپ بار . يەنە بىرى ، لېكوك تۇرپان تۇيۇقتىن تاپقان نۇسخا .

تولۇق تېكىست 104 قۇر بولۇپ ، 67 تۈرلۈك پالنىڭ تەبىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان .

قەدىمكى تۈرك يېزىقىنى تۇنجى بولۇپ يېشىپ ئوقۇغان دانىيىلىك داڭلىق تۈركولوگ تومسېن ، بۇ كىتابنى تۇنجى بولۇپ تىرانسكرىپسىيە قىلغان ۋە ئىنگلىزچىگە تەرجىمە قىلغان . كېيىن تۈركىيىلىك قەدىمكى تۈرك تىلى ئالىمى ھۈسەين نامىق ئورقۇن بۇ يادىكار-لىقنىڭ ئاز بىر قىسىم فاكسىملى ، تىرانسكرىپسىيىسى ۋە تۈركچە تەرجىمىسىنى ، ئۆزىنىڭ « قەدىمكى تۈرك ئابىدىلىرى »(« Eski Turk yazitlari »، 1936 ـ يىلى ، ئەنقەرە) دېگەن كىتابىغا كىرگۈزگەن . ئۇندىن باشقا خېلى كۆپ تۈركولوگلار بۇنىڭ تىرانسكرىپسىيىسى ، بەزى سۆزلەرنىڭ ئوقۇلۇشى ، تەرجىمىسى ، تىل ئالاھىدىلىكى ، شۇنداقلا تارىخىي قىممىتى ھەققىدە نۇرغۇن ماقالىلەرنى ئېلان قىلغان . مەملىكىتىمىزدىن تەتقىقاتچى ئىبراھىم مۇتىئى ئەپەندى بۇنىڭ ئۇيغۇرچە يەشمىسىنى « بۇلاق » ژۇرنىلىنىڭ 1980 ـ يىللىق 1 ـ سانىدا ئېلان قىلغان . پروفېسسور تۇرسۇن ئايۇپ بۇنى تېكىست ، سۆزلۈك ۋە بەزى ئىزاھى بىلەن ئۆزى تۈزگەن « قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى ئوقۇشلۇقى » (مەركىزىي مىللەتلەر داشۆسى دەرسلىكى ، ماي باسما) غا كىرگۈزگەن . مەن دەرس ئۆتۈش ۋە مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللار-دىن پايدىلىنىش جەريانىدا ، بۇ ئەسەرنىڭ ئېلان قىلىنغان يەشمىسىدە بەزى نۇقسانلارنىڭ بارلىقىنى سەزدىم ، شۇنىڭ بىلەن بۇنى قايتا ئىشلەش كېرەكلىكىنى ھېس قىلىپ بۇ يەشمىنى تەييارلاپ چىقتىم . « بۇلاق » ژۇرنىلىدىكى يەشمە شۇبھىسىزكى ئەڭ ئالدى بىلەن بىزنى ئۇيغۇرچە تېكىست بىلەن تەمىنلەپ ، ئۇنىڭ بىلەن تۇنۇشۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى ، ئۇ-نىڭ ئۈستىگە يەشمىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى توغرا ـ راۋان ئىشلەنگەن ، ئەمما ، مېنىڭ قارىشىمچە ، يەشمىدە بەزى نۇقسانلارمۇ بار ئىكەن . ئىبراھىم مۇتىئى ئەپەندى باسما جەھەت-تىكى قىيىنچىلىق تۈپەيلىدىن تىرانسكرىپسىيىسىنى بېرىشكە مۇمكىن بولالمىغانلىقىنى

ئەسكەرتكەن . ئەمما ، قايسى تېكستتقا ئاساسەن يەشكەنلىكىنى ئەسكەرتمىگەن مېنىڭچە ، بۇ يەشمە نامىق ئورقۇننىڭ تۈركچە تەرجىمىسىنىڭ ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنغان نۇسخىسىدۇر . بۇ يەشمىدە بەزى قەدىمكى ئۇيغۇرچە سۆزلەر ، يەنە ئورقۇننىڭ يەشمىسىدىكى بەزى تۈركچە سۆزلەر خاتا چۈشىنىلىپ قالغان ، بەزى سۆزلەرنىڭ نېمە ئاساسقا تايىنىپ ئېلىنغانلىقى ئەسكەرتىلمىگەن ، بەزى گراماتىكىلىق قوشۇمچىلارنىڭ مەنىلىرى ئوبدان بايقىۋېلىنمىغان . ماقالىنى ئۇزارتماسلىق ئۈچۈن ، ئالدى بىلەن ئەسلى تېكستنىڭ ترانسكرىپسىيەسىنى ، ئاندىن ئىبراھىم مۇتىئى ئەپەندىنىڭ يەشمىسىنى تىرناق ([ ]) ئىچىگە بېرىپ ، ئۇنىڭ ئاستىغا ئۆزىمىزنىڭ يەشمىسىنى بەردۇق . قايتا يېشىش زۆرۈر بولمىغانلىرىنى ئۆز ئەينى بەردۇق .

بىزنىڭ بۇ يەشمىمىزدە نامىق ئورقۇننىڭ ترانسكرىپسىيەسىنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ ئەسلى تېكستقا سېلىشتۇردۇق ، بۇ يەشمە نەشرىگە بېرىلىش ئالدىدا ، مەكتېپىمىزنىڭ دوكتور ئوقۇغۇچىسى ئابدۇرىشىت ياقۇپ بىزنى تۈركىيە تۈركولوگى تالات تېكىن تەرىپىدىن هازىرلانغان « پال كىتابى » (گېرمانىيىدە نەشر قىلىنغان) دىن پايدىلىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى . تالات تېكىننىڭ بۇ كىتابى كىرىش سۆز ، ئىملا قائىدىسى ، ترانسكرىپسىيە ، ئىنگلىزچە تەرجىمىسى ، سۆزلۈك ۋە ئەسلى فاكسىملى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان . بۇ بۇگۈنگىچە « پال كىتابى » هەققىدە ئېلىپ بېرىلغان بارلىق تەتقىقاتلارنى يەكۈنلىگەن ئاساستا ئېلىپ بېرىلغان ئەڭ مۇكەممەل ئەمگەك بولۇپ ، بىز بۇنىڭدىن خېلى ياخشى پايدىلاندۇق . بۇ مۇناسىۋەت بىلەن هەم تالات تېكىن ئەپەندىگە هەم مەسلەكداش ئابدۇرىشىت ياقۇپقا چىن قەلبىمىزدىن رەهمەت ئېيتىمىز . تېكستنىڭ ترانسكرىپسىيەسى ، يەشمىسى قاتارلىقلاردا ئۆز بىلىمىنى ، ۋاقتىنى ئايىماي قالماي نۇرغۇن ياردەم بەرگەن پروفېسسور تۇرسۇن ئايۇپ ، تەتقىقاتچى ئىسرائىل يۈسۈپ قاتارلىقلارغا رەهمەت ئېيتىماي تۇرالمايمىز . شۇنداقلا تەهلىل قىلىش ، سېلىشتۇرۇش ، سوئال سوراش يولى بىلەن پىكىر يولىمىزنىڭ ئېچىلىشى ، بەزى نۇقسانلارنىڭ تۈزىتىلىشىگە تۈرتكە بولغان ، ياردىمى تەگكەن مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى تۈركىي تىللار مەدەنىيەت فاكۇلتېتى 90 ـ يىللىق ۋە 91 ـ يىللىق ئۇيغۇر تىلى سىنىپى ئوقۇغۇچىلىرىغا رەهمەت ئېيتىمىز.

ئاخىرىدا كەسىپداشلارنىڭ سېلىشتۇرۇپ كۆرۈپ تەنقىد ۋە تۈزىتىش بېرىشىنى سەمىمى قارشى ئالىدىغانلىقىمنى بىلدۈرىمەن .

ئەۋلاد گۈزۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

تۈرانسكرىپسىيلىك تېكست

1. t(ä)nsi m(ä)n y(a)r(ï)n kičä (a)ltun örgin üzä olurup(a)n m(ä)-ŋil(ä)yür m(ä)n. (a)nča biliŋl(ä)r: (ä)dgü ol.

2. ala (a)tl(ï)ɣ yol t(ä)ŋri m(ä)n, y(a)rïn kičä (ä)šür m(ä)n. utru (ä)ki (a)yl(ï)ɣ kiši oɣlïn soqušmïš. kiši qorqmïš. "qorqma" tim(i)š, "qut birgäy män" timiš. (a)nča biliŋ: (ä)dgü ol.

3. (a)ltun q(a)n(a)tl(ï)ɣ t(a)lïm q(a)ra quš m(ä)n. t(a)nïm tüsi t(a)qï tükäm(ä)zk(ä)n t(a)luyda y(a)t(ï)p(a)n t(a)pladuq(u)mïn tut(a)r m(ä)n,s(ä)bdük(ü)min yiyür m(ä)n. (a)nt(a)ɣ küčlüg m(ä)n.
(a)nča biliŋl(ä)r: (ä)dgü ol.

4. ürüŋ (ä)sri toɣ(a)n quš m(ä)n. čïnt(a)n ïɣ(a)č üzä olurup(a)n m(ä)ŋil(ä)yür m(ä)n. (a)nča biliŋl(ä)r.

5. b(ä)g (ä)r yuntïŋ(a)ru b(a)rmïš. aq bisi qulumlamïš. (a)ltun tuyuɣluɣ (a)dɣïrl(ï)q y(a)raɣ(a)y. t(ä)bäsiŋ(ä)rü b(a)rmïš. ürüŋ ing(ä)ni botulamïš. (a)ltun budll(u)ɣ buɣral(ï)q y(a)raɣ(a)y. (ä)biŋ(ä)rü k(ä)lmiš. üčünč qunčuyï urïl(a)nmïš. b(ä)glik y(a)raɣ(a)y tir. m(ä)ŋilig b(ä)g (ä)rm(i)š. (a)ny(ï)ɣ (ä)dgü ol.

6. (a)d(ï)ɣlï toɣuzlï art üzä soq(u)šmiš (ä)rmiš. (a)d(ï)ɣ(ï)ŋ q(a)rnï y(a)r(ī)lmiš, toɣuzuŋ (a)z(ï)ɣï sïnmiš tir. (a)nča biliŋ: y(a)bl(a)q ol.

7. (ä)r t(ä)rkl(ä)yü k(ä)lir. (ä)dgü söz s(a)b (ä)lti k(ä)lir tir. (a)nča biliŋl(ä)r: (ä)dgii ol.

8. (a)ltun b(a)šl(ï)ɣ yïl(a)n m(ä)n. (a)ltun quruɣs(a)q(ï)min qïl(ï)čïn k(ä)sip(ä)n özüm yul intin, b(a)š(ï)mïn yul (ä)bintin tir. (a)nča biliŋlär: y(a)bl(a)q ol.

9. uluɣ (ä)b ört(ä)nmiš. q(a)tïŋa t(ä)gi q(a)lm(a)duq, büükiŋä t(ä)gi qodm(a)duq tir, (a)nča biliŋlär: y(a)bl(a)q ol.

10. (i)sn(i)g(ä)n b(a)rs m(ä)n. q(a)muš ara b(a)š(ï)m. (a)nt(a)ɣ (a)lp m(ä)n, (ä)rd(ä)mlig m(ä)n. (a)nča biliŋlär.

11. s(a)r(ï)ɣ (a)tl(ï)ɣ s(a)bčï, y(a)z(ï)ɣ (a)tl(ï)ɣ y(a)l(a)b(a)č (ä)dgü söz s(a)b (ä)lti k(ä)lir tir. (a)nča biliŋ: (a)ny(ï)ɣ (ä)dgü ol.

12. (ä)r (a)bqa b(a)rmiš. t(a)ɣda q(a)m(ï)lmiš. t(ä)ŋridä (ä)rkl(i)g tir. (a)nča biliŋlär: y(a)b(ï)z ol.

13. t(ä)ŋrilig qurtɣa yurt(t)a q(a)lmiš. y(a)ɣl(ï)ɣ q(a)mïč bulup(a)n y(a)lɣ(a)yu tirilmiš, ölümdä ozmiš tir. (a)nča biliŋlär:

14. quzɣunuɣ ïɣ(a)čqa bamiš. q(a)t(ï)ɣtï ba, (ä)dgüti ba tir. (a)nča biliŋlär:

15. üzä tum(a)n turdï, (a)sra toz turdï. quš oɣlï uča aztï, kiyik oɣlï yügürü aztï, kiši oɣlï yorïyu aztï. y(a)na t(ä)ŋri qutïnta üčünč yïlta qop (ä)s(ä)n tük(ä)l körüšm(i)š. qop ögir(ä)r s(ä)binür tir. (a)nča biliŋlär: (ä)dgü ol.

16. toruq (a)t s(ä)mriti yirin öp(ä)n, yügürü b(a)rmiš. utru yirdä oɣrï soqušup tutup(a)n minmiš. yiliŋä qudursuɣïŋa t(ä)gi y(a)ɣrïp(a)n q(a)mš(a)yu umatïn turur tir. (a)nča biliŋ: y(a)bl(a)q ol.

ئەۋلاد گۈزۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

17. özlük (a)t öŋ yirdä (a)r(ï)p oŋup turu ɋ(a)lmiš. t(ä)ŋri küčiŋä t(a)ɣ üzä yol sub körüp(ä)n, yiš üzä y(a)š ot körüp(ä)n yorïyu b(a)rïp(a)n sub ičip(ä)n yaš yip(ä)n ölümdä ozmiš tir. (a)nča biliŋlär: (ä)dgü ol.

18. k(ä)räkü iči nä t(ä)g ol? tünügüki nä t(ä)g ol? közünüki nä t(ä)g? körüklüg ol. (ä)gni n(ä)t(ä)g? (ä)dgü ol. b(a)ɣ(ï)šï nä t(ä)g? b(a)r ol tir. (a)nča biliŋlär: (a)ny(ï)ɣ (ä)dgü ol.

19. aq (a)t q(a)rš(ï)sïn üč boluɣta t(a)lulap(a)n (a)ɣ(ï)nqa ötügkä ïdmiš tir. qorqma, (ä)dgüti ötün; (a)yïnma, (ä)dgüti y(a)lb(a)r tir. (a)nča biliŋ: (ä)dgü ol.

20. titir buɣra m(ä)n. ürüŋ köpükümin s(a)č(a)r m(ä)n. üzä t(ä)ŋrikä t(ä)gir, (a)sra yirkä kirür tir. udïym(a)ɣ odɣuru y(a)t(ï)ɣlïɣ turɣ(u)ru yorïyur m(ä)n. (a)nt(a)ɣ küčlüg m(ä)n (a)nča biliŋlär: (ä)dgü ol.

21. q(a)rï üpgük yïl y(o)rum(a)zq(a)n tidi. ödm(ä)ŋ, körm(ä)ŋ, ürk(ü)t-(t)(ü)ŋ tir. (a)nča biliŋ:

22. uzun -tonluɣ közüngüsin kölkä ïčɣ(ï)nmiš. y(a)r(ï)n y(a)ŋrayur, kičä k(ä)ŋränür tir.(a)nča biliŋlär: muŋluɣ ol, (a)ny(ï)ɣ y(a)bl(a)q ol.

23. oɣl(a)n k(ä)kük t(i)z(i)kin bultï. č(ä)k(i)k (ä)tiŋ qutluɣ bolzun tir. (a)nča biliŋlär: (ä)dgü ol.

24. t(ä)glük qulun irk(ä)k yunt(t)a (ä)mig til(ä)yür. kün ortu yütürüp, tün ortu q(a)nta n(ä)güdä bulɣ(a)y ol? tir. (a)nča biliŋlär: y(a)b(ï)z ol.

25. (ä)ki öküzüg bir buqursïqa kölm(i)š. q(a)mš(a)yu umatïn turur tir. (a)nča biliŋ: y(a)bl(a)q ol.

26. t(a)ŋ t(a)ŋl(a)rdï udu yir y(a)rudï udu kün tuγdï. q(a)m(a)γ üzä y(a)ruq boltï tir. (a)nča biliŋ: (ä)dgü ol.

27. b(a)y (ä)r qonyï ürküp(ä)n b(a)rmiš. börikä soqušmiš. böri (a)γzï (ä)msimiš. (ä)s(ä)n tüük(ä)l bolmiš tir. (a)nča biliŋlär: (ä)dgü ol.

28. q(a)n olurup(a)n ordu y(a)pmiš. ili turmiš. tört buluŋt(a)qï (ä)dgüsi uyurï tirilip(ä)n m(ä)ŋil(ä)yür b(ä)dizl(ä)yür tir. (a)nča biliŋlär: (ä)dgü ol.

29. oyma (ä)r oγl(a)nïn kisisin tutuγ urup(a)n oš ič oyγ(a)lï b(a)rmiš. oγlïn kisisin utuzm(a)duq, y(a)na toquz on boš qony utmiš. oγlï yutuzï qop ögir(ä)r tir. (a)nča biliŋlär: (ä)dgü ol.

30. čïγ(a)ny (ä)r oγlï q(a)zγ(a)nčqa b(a)rmiš. yolï y(a)ramiš. ögirä s(ä)binü k(ä)lir tir. (a)nča biliŋlär: (ä)dgü ol.

31. b(a)rs kiyik (ä)ŋkä m(ä)ŋkä b(a)rmiš. (ä)ŋin m(ä)ŋin bulmiš. bulup(a)n uyasïŋ(a)ru ögirä s(ä)binü k(ä)lir tir.(a)nča biliŋ: (ä)dgü ol.

32. bir t(a)b(ï)lqu yüz boltï. yüz t(a)b(ï)lqu miŋ boltï. miŋ t(a)b(ï)lqu tüm(ä)n boltï tir. (a)nča biliŋlär: (a)s(ï)γï b(a)r (ä)dgü ol.

33. kidizig subqa soqmiš. t(a)qï ur, q(a)t(ï)γdï ba tir. (a)nča biliŋlär: y(a)bl(a)q ol.

ئۇلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

34. q(a)n sükä b(a)rmiš, yolta (a)tï (a)rmiš. (ä)r quγu qušqa soqušmiš. köčürü qonturu k(ä)lir. özi süsi ögirä s(ä)binü ordusïŋ(a)ru k(ä)lir tir. (a)nča biliŋlär: (ä)dgü ol.

35. (ä)r sükä b(a)rmiš, yolta (a)tï (a)rmiš. (ä)r quγu qušqa soqušmiš. quγu quš q(a)natïŋa urup (a)nïn q(a)lïyu b(a)rïp(a)ı ögiŋä q(a)ŋïŋa t(ä)gürmiš. ögi q(a)ŋï ögir(ä)r s(ä)binür tir. (a)nča biliŋlär: (ä)dgü ol.

36. üküš (a)tl(ï)γ ögr(ü)nčüŋ yoq. qobï (a)tl(ï)γ qorq(ï)nčïŋ yoq. učruγluγ qutuŋ yoq tir, (a)nča biliŋlär: (a)nyïγ y(a)bl(a)q ol.

37. bir q(a)rï öküzüg bilin bičä qumurγa yimiš. q(a)mš(a)yu umatïn turur tir. (a)nča biliŋlär: y(a)bl(a)q ol.

38. q(a)mïš ara q(a)lmiš. t(ä)ŋri unam(a)duq. (a)bïnču q(a)tun bolzun tir. (a)nča biliŋlär: (ä)dgü ol.

39. t(ï)γ(ï)γ t(ä)rtrü kisämiš. q(a)mšayu umatïn turur tir. (a)nča biliŋlär: y(a)bl(a)q ol.

40. t(a)l(ï)m urï y(a)rïn (a)ča y(a)sïčin y(a)l(ï)m q(a)y(a)γ y(a)ra urup(a)n y(a)lŋusun yorïyur tir. (a)nt(a)γ (a)lp (ä)rmiš. (a)nča biliŋlär: (ä)dgü ol.

41. ürüŋ (ä)sri ing(ä)k buzaγul(a)čï bolmiš. ölg(ä)y m(ä)n tim(i)š. ürüŋ (ä)sri irk(ä)k buz(a)γu k(ä)lürmiš. ïduqluq y(a)raγ(a)y. ülügdä ozmiš tir. (a)nča biliŋ: (ä)dgü ol.

42. uzun tonluɣ idišin (a)y(a)qïn qodup(a)n b(a)rmiš. y(a)na (ä)dgüti s(a)qïnmiš. idiš(i)mtä (a)y(a)q(ï)mta öŋi q(a)nča b(a)rïr m(ä)n tir. y(a)na k(ä)lmiš. idišin (a)y(a)qïn (ä)s(ä)n tüük(ä)l bulmiš. ögir(ä)r s(ä)binür tir. (a)nča biliŋlär: (ä)dgü ol.

43. toɣ(a)n ügüz quši qušl(a)yu b(a)rmiš. utru t(a)l(ï)m q(a)ra quš qopup(a)n b(a)rmiš tir. (a)nča biliŋlär: y(a)bl(a)q ol.

44. toɣ(a)n quš t(ä)ŋrid(ä)n qodï t(a)b(ï)šɣ(a)n tip(ä)n q(a)pmiš. toɣ(a)n quš tirŋ(a)qï sučulunmiš. y(ä)nä tïtinmiš. toɣ(a)n qušuŋ tirŋ(a)qï ügüšüp(ä)n q(a)lïyu b(a)rmiš, t(a)b(ï)šɣ(a)n t(ä)risi üŋüš(ü)p(ä)n yügürü b(a)rmiš. (a)nt(a)ɣ tir. (a)nča biliŋlär: y(a)b(ï)z ol.

45. kiyik oɣlï m(ä)n. otsuz subsuz q(a)ltï uyïn? n(ä)čük yorïyïn? tir. (a)nča biliŋlär: y(a)b(ï)z ol.

46. t(ä)bä titigkä tüšmiš. b(a)sïnu yimiš. özin tilkü yimiš tir. (a)nča biliŋlär: y(a)bl(a)q ol.

47. (ä)r ömäl(ä)yü b(a)rmiš. t(ä)ŋrikä soqušmiš. qut qolmiš. qut birmiš. (a)ɣ(ï)l(ï)ŋta yïlqïŋ bolzun, özüŋ uzun bolzun!' timiš. (a)nča biliŋlär: (ä)dgü ol

48. q(a)rï yol t(ä)ŋri m(ä)n. sïnuqïŋïn s(a)p(a)r m(ä)n, üzükiŋin ulayur m(ä)n. ilig itmiš m(ä)n. (ä)dgüsi bolzun tir (a)nča biliŋlär:

ئەۋلاد گۈزۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

49. b(a)rs kiyik (ä)ŋl(ä)yü m(ä)ŋl(ä)yü b(a)rmiš. ortu yirdä (ï)mɣ(a)qa soqušmiš. (ä)sri (ï)mɣa y(a)l(ï)m q(a)yaqa ünüp b(a)rmiš. ölümtä ozmiš. ölümtä ozup(a)n ögirä s(ä)binü yorïyur tir. (a)nča biliŋlär: (ä)dgü ol.

50. tïɣ (a)t qudruqïn tügüp tigr(ä)t, y(a)z(ï)ɣ qodï y(a)dr(a)t. toquz q(a)t üč(ü)rgüŋ topulɣ(ï)nča t(ä)ritzün tir. (a)nča biliŋlär: y(a)bl(a)q ol.

51. t(a)l(ï)m q(a)ra quš m(ä)n. y(a)š(ï)l q(a)ya y(a)yl(a)ɣ(ï)m, qïzïl q(a)ya qïšl(a)ɣ(ï)m ol. t(a)ɣda turup(a)n m(ä)ŋil(ä)yür m(ä)n, (a)nča biliŋlär:

52. (ä)r busušluɣ, t(ä)ŋri bulïtl(ï)ɣ boltï. (bulït) ara kün tuɣmiš. busanč (a)ra m(ä)ŋi k(ä)lmiš tir. (a)nča biliŋlär: (ä)dgü ol.

53. boz bulït yorïdï, budun üzä y(a)ɣdï. q(a)ra bulït yorïdï, q(a)m(a)ɣ üzä y(a)ɣdï. t(a)rïɣ bišdi, y(a)š ot ündi, yïlqïqa kišikä (ä)dgü boltï tir. (a)nča biliŋlär: (ä)dgü ol.

54. qul s(a)bï b(ä)giŋ(ä)rü ötünür, quzɣun s(a)bï t(ä)ŋrig(ä)rü y(a)lb(a)-rur. üzä t(ä)ŋri (ä)šidti, (a)sra kiši bilti tir. (a)nča biliŋlär: (ä)dgü ol.

55. (a)lp (ä)r oɣlï sükä b(a)rmiš. sü yirintä (ä)rklig s(a)bčï tör(ü)tmiš tir. (ä)biŋ(ä)rü k(ä)ls(ä)r özi at(a)nmiš, ögr(ü)nčülüg, (a)tï yitiglig k(ä)lir tir. (a)nča biliŋlär: (a)nyïɣ (ä)dgü (ol).

56. üg(ü)riŋä qutluγ (a)dγ(ï)r m(ä)n. y(a)γ(a)q ïγ(a)č yayl(a)γ(ï)m, qušl(u)γ ïγ(a)č qïšl(a)γ(ï)m. (a)nta turup(a)n m(ä)ŋil(ä)yür m(ä)n tir. (a)nča biliŋlär: (ä)ɟdgü ol.

57. q(a)n(ï)γï ölm(i)š, köŋäki toŋmiš. q(a)n(ï)γï n(ä)lük ölg(ä)ɣ ol? b(ä)glig ol. könäki n(ä)lük toŋγ(a)y? kün(ä)škä olurur ol. (a)nča biliŋlär: bu irq b(a)šïnta az (ä)mg(ä)ki b(a)r; kin y(a)na (ä)dgü bolur.

58. oγlï öġintä q(a)ŋïnta öpk(ä)läp(ä)n t(ä)z(i)p(ä)n b(a)rmiš. y(a)na s(a)qïnmiš, k(ä)lm(i)š < <ögüm ötin (a)l(a)yïn, q(a)ŋ(ï)m s(a)bïn tïŋl(a)yïn > > tip k(ä)lm(i)š tir. (a)nča biliŋlär: (ä)dgü ol.

59. yïlqa t(ä)gmišig yïdïtm(a)yïn, (a)yqa t(ä)gmišig (a)rtatm(a)yïn, (ä)dgüsi bolzun tir. (a)nča biliŋlär: (ä)dgü ol.

60. toquz (a)r(a)lï sïγun kiyik m(ä)n. b(ä)d(ük) tiz üzä ünüp(ä)n mö-ŋ(ü)räyür m(ä)n. üzä t(ä)ŋri (ä)šidti, (a)sra kiši bilti. (a)nt(a)γ küčlüg m(ä)n. (a)nča biliŋlär: (ä)dgü ol.

61. turnya quš tüšnäkiŋä qonmiš. tuymatïn tuz(a)q(q)a ilinmiš. uča umatïn olurur tir. (a)nča biliŋlär: y(a)b(la)q ol.

ئۇلاد گۈزۈپيىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

62. y(a)rγun kiyik m(ä)n.y(a)yl(a)γ t(a)γ(ï)ma (a)γïp(a)n y(a)yl(a)yur turur m(ä)n. m(ä)ŋilig m(ä)n tir. (a)nča biliŋlär: (ä)dgü ol.

63. q(a)nl(ï)q süsi (a)bqa ünmiš. s(a)γïr ičrä (ä)lik kiyik kirmiš. (ä)l(i)gin tutmiš. q(a)ra q(a)m(a)γ süsi ögir(ä)r tir. (a)nča biliŋlär: (ä)dgü ol.

64. kök boymul toγ(a)n quš m(ä)n. körüklüg q(a)yaqa qonup(a)n közl(ä)yür m(ä)n, y(a)γ(a)ql(ï)γ toγr(a)q üzä tüšüp(ä)n y(a)yl(a)yur m(ä)n tir. (a)nča biliŋlär: (a)nyïγ (ä)dgü ol.

65. s(ä)miz (a)t (a)γzï q(a)t(ï)γ boltï idisi um(a)z tir. (a)nča biliŋlär: y(a)bl(a)q ol.

66. (a)mtï (a)mraq oγl(a)n(ï)m, (a)nča biliŋlär: bu irq bitig (ä)dgü ol. (a)nč(ï)p (a)lqu k(ä)ntü ülügi (ä)rklig ol.

67. b(a)rs yïl (ä)kinti (a)y biš yig(i)rmikä t(a)ygünt(a)n m(a)nïst(a)nt(a)qï kič(i)g di(n)t(a)r burua guru (ä)š(i)d(ip) ič(i)m(i)z isig s(a)nγun itačuq üčün bitid(i)m.

يەشمىسى

1. تەنشىمەن (يەنى جۇڭگو پادىشاسىمەن) . ئەتتىگەنلىگى ۋە ئاخشىمى (ياكى كېچە - كۈندۈز) ئالتون تەختتە ئولتۇرۇپ كۆڭۈل ئاچقۇدەكمەن . بىلىڭلەركى بۇ ئەزگۈ (ياخشىلىق ئالامىتى) .

2 . [ئالا ئاتلىق يول تەڭرىمەن (تەقدىر ئىلاھىمەن) ئەتىگەنلىكى ۋە ئاخشىمى يول يۈرەرمەن . ئوتتۇرامدىن ئىككى ئايلىق ئادەم بالىسى ئۇچرىدى . ئادەم قورققان ئىدى . «قورقما قۇت (بەخت) بەرگەيمەن » دەپتۇدەكمەن . بىلىڭلەركى بۇ ئەزگۈ (ياخشىلىق) .]

ئالا ئاتلىق يول تەڭرىمەن ، تاڭسەھەردە ۋە ئاخشىمى يول يۈرىمەن . (يولدا) ئۇدۇلۇمدىن ئىككى ئايلىق ئادەم بالىسى ئۇچرىدى . ئادەم بالىسى قورققان ئىدى . « قورقما ، قۇت بەرگەيمەن » دەپتۇ (دەكمەن) . بىلىڭلەركى ، بۇ ئەزگۈ (ياخشىلىق ؟

نامىق ئورقۇن (a)yl(ï)ɣ دەپ ترانسكرىپسىيە قىلغان بۇ سۆزنى تالات تېكىن y(a) l(ï)ɣ دەپ ترانسكرىپسىيە قىلغان ۋە kixi y(a)l(ï)ɣ (e)ki دەپ ئۇقۇغان بىرىكمىنى « two joyful human being » دەپ تەرجىمە قىلغان . بىزنىڭچە ئەگەر بۇنداق ترانسكرىپسىيە قىلغاندا بۇ بىرىكمىنى « قوش يالىق ئادەم » دەپ يەشكىلى بولسىمۇ ، بىز يەنىلا ئەسلىدىكى « ئىككى ئايلىق ئادەم بالىسى » دېگەننى مۇۋاپىق كۆردۇق .

3 . [ئالتۇن قاناتلىق يىرتقۇچ قارا قۇشمەن ، تېنىمنىڭ ئۇزۇغىمۇ تۈگىمەسكەن . دېڭىزدا تۇرۇپ تاپغانلا نەرسىلەرنى تۇتىمەن ، ياراتقان نەرسەمنى يەيمەن ، شۇنداق كۈچلۈكمەن . بىلدىڭلەركى ، بۇ ئەزگۈ .]

ئالتۇن قاناتلىق جەسۇر قارا قۇشمەن ، تېنىمنىڭ تۈكى (قانات - قۇيرۇقلىرى) تېخى تۈگەللەنمىگەن تۈكى (قانات - قۇيرۇقلىرى) تېخى تۈگەللەنمىگەن تولۇق يېتىلمىگەن ئىكەن ، دېڭىزدا يېتىپ خالىغىنىمنى تۇتىمەن ، ياخشى كۆرگىنىمنى يەيمەن ، شۇنداق كۈچلۈكمەن . بىلىڭلەركى ، بۇ ئەزگۈ .

(a)nd(a)ɣt ükənm(a)zk(a)n دېگەن سۆزلەرنى نامىق ئورقۇن (a)nt(a)ɣ ükənm(a)zk(ə)n دەپ ئالغان .

4 . [ئالا تاغىل لاچىن قۇشمەن چىنتەن (سەندەل) دەرىخىدە ئولتۇرۇپ كۆڭۈل ئاچقۇدەكمەن . شۇنداق بىلىڭلا ر !]

ئالا تاغىل لاچىن قۇشمەن ، سەندەل ، دەرىخىدە ئولتۇرۇپ كۆڭۈل ئاچىمەن . شۇنداق بىلىڭلەر !

[5 . باتۇر بەگ يىلقىسىغا يېرىپتۇ . ئاق بايتالى قۇلۇنلاپتۇ ، ئالتۇن تۇياقلىق ئايرىغىرلىققا يارىغۇدەك ؛ تۈگىلەرىگە بېرىپتۇ ، ئاق ھىنگان بوتۇلاپتۇ ، ئالتۇن پۇتلۇق بۇغرالىققا يارىغۇدەك ؛ ئۆيىگە كېلىپتۇ ، ئۈچىنچى قۇنچۇيى (مەلىكىسى) ئوغۇل تۇغۇپتۇ ، بەگلىككە يارىغۇدەك . خوشال -خورام بەگ ئەر (باتۇر) ئىكەن ! بۇ ئېنىق ئەزگۈ .]

بەگ ئەر يىلقىسىغا بارغان ئىكەن ، ئاق بايتىلى قۇلۇنلاپتۇ، ئالتۇن تۇياقلىق ئايغىرلىققا يارىغۇدەك ؛ تۈگىلىرىگە بارغان ئىكەن ، ئاق ھىنگان ئەركەك بۇتۇلاپتۇ ، ئالتۇن پۇتلۇق

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

بۇغرالىققا يارىغۇدەك ؛ ئۆيىگە (قايتىپ) كەلگەن ئىكەن ، ئۈچىنچى قۇنچۇيى (مەلىكىسى) ئوغۇل تۇغۇپتۇ ، بەگلىككە يارىغۇدەك . تەلەيلىك بەگ ئىكەن ! بۇ ئېنىق ئەزگۈ.

نامىق ئورقۇن budll(u) ϥ دەپ ئوقۇپ مەنىسىنى بەرمىگەن بۇ سۆزنى تالات تېكىن budl(a)l(f) ϥ دەپ ئۇقۇپ nose peg (چۈلۈكلۈك ؛ چۈلۈك) دەپ تەرجىمە قىلغان . بىز ئىبراھىم مۇتىئى ئەپەندىنىڭ « پۇتلۇق » دېگەن تەرجىمىسىنى مۇۋاپىق كۆردۇق . ۋە شۇنىڭغا لايىق budll(u) ϥ دەپ ئېلىپ تۇردۇق . ئەلۋەتتە بۇ سۆز ھەققىدە تېخىمۇ ئىزدىنىپ كۆرۈشكە توغرا كېلىدۇ.

6 . [ئېيىق بىلەن توڭغۇز ئارت (داۋان) ئۈستىدە سوقۇشۇپتۇ ، ئېيىقنىڭ قارنى يېرىلىپتۇ ، توڭغۇزنىڭ سۇيۇ چىشى سۇنۇپتۇ ، بىلگىنكى ، بۇ يامانلىق.

ئېيىق بىلەن توڭغۇز ئارت (داۋان) ئۈستىدە سوقۇشۇپتۇ . ئېيىقنىڭ قارنى يېرىلىپتۇ ، توڭغۇزنىڭ ئېزىق چىشى سۇنۇپتۇ ، دەپتۇ . شۇنداق بىلگىنكى ، بۇ يامانلىق .

7 . [ئەر ئىلدام كېلىۋېتىپ ، ياخشى سۆزلەرنى قىلغۇدەك ، بىلىڭلەركى : بۇ ئەزگۈ .]

ئەر ئىلدام كەپتۇ (ۋە) ياخشى سۆز ـ خەۋەر ئېلىپ كەپتۇ ،دەپتۇدەك شۇنداق بىلىڭلەركى ، بۇ ئەزگۈ .

8 . [ئالتۇن باشلىق ئىلانمەن . ئالتۇن قوسىغىمنى قېلىچ بىلەن كېسىپ ، بەدىنىمنى يول ياقىسىغا ، بېشىمنى ئۆينىڭ تېشىغا تاشلاپ قويۇپتۇدەك . بىلىڭلەركى ، بۇ يامانلىق .]

ئالتۇن باشلىق ئىلانمەن . ئالتۇن قوسوقىمنى قېلىچ بىلەن كېسىپ ، ئۆزۈمنى ئۇۋۇدىن ، بېشىمنى ئۆيىدىن ئايرىۋەت ، دەپتۇدەك ، بىلىڭلەركى ، بۇ يامانلىق .

بۇ يەردە نامىق ئورقۇن yol (يول) دەپ ئوقۇغان سۆزنى تالات تېكىن yul ئوقۇغان ۋە « يۇلماق ، ئۈزمەك ، ئايرىماق » دەپ مەنە بەرگەن ، intin دېگەن سۆزنى نامىق ئورقۇن تەرجىمە قىلالماي ، سوئال بەلگىسى قويۇپ قويغان ، تالات تېكىن بۇنى in — tin دەپ ئوقۇپ « ئۇۋا ← ئۇۋىسىدىن » دەپ مەنە بەرگەن . بىز تالات تېكىننىڭكىنى قوبۇل قىلدۇق .

9 . [چوڭ ئۆي (گە) ئوت كېتىپتۇ ، ئۇلىمۇ ئۆگزىسىمۇ قالماپتۇدەك . بىلىڭلەركى ، بۇ يامانلىق .]

چوڭ ئۆي (گە) ئوت كېتىپتۇ ، ئۇلىغا قەدەر كۆيۈپ تۈگەپتۇ ، بۇلۇڭلىرىغىچە كۆيۈپ تۈگەن (ھېچنەرسە) قالماپتۇ ، دەپتۇدەك . شۇنداق بىلىڭلەركى ، بۇ يامانلىق .

نامىق ئورقۇن bək—i (<bΘrk) ئۇقۇپ « بۆك ، ئۆگزە » دەپ مەنىلەندۈرگەن بۇ سۆزنى تالات تېكىن bük → büüki « بۇلۇڭ » دەپ ئوقۇغان . كېيىنكىسى مۇۋاپىقتەك .

10 . [ئەسنىگەن يولۋاسمەن، بېشىم قۇمۇش ئارىسىدا كۆرۈنگىدەك ، مەن شۇنداق باتۇرمەن ، ئەدەب ـ ئەردەملىكمەن. شۇنى بىلىڭلەر!]

كۆڭلۈم ئېرىگەن يولۋاسمەن بېشىم قۇمۇش ئارىسىدا (كۆرۈنگىدەك ئېگىزمەن) ، مەن شۇنداق باتۇرمەن، (ئەمما) ئەردەملىك ـئەدەبلىكمەن. شۇنى بىلىڭلەر!

باشتىكى سۆزنى نامىق ئورقۇن $n^2\ g^2\ n^2\ s^2$ شەكلىدىلا ترانسكرىپىسىيە قىلىپ،سوئال بەلگىسى قويغان ۋە مەنىسىنى بەرمىگەن بۇنى تالات تېكىن (a)sn(a)g(a)n دەپ ترانسكرىپىسىيە قىلىپ « ئەسنىگەن » دەپ مەنە بەرگەن. بۇ سۆزنى مېنىڭچە (i)s(i)ng(a)n دەپ ترانسكـ

رىپسىيە قىلىشقا بولىدۇ . « قۇتادغۇبلىك » نىڭ 1507 ، 2123 ، 2179 ، 2479 ، 1978 ، 4220 ، 4701 – بېيىتلىرىدە ئۇچرايدىغان – isin دېگەن پېئىل بولۇپ، دائىم تىل ئالدى سوزۇقلۇق ۋە تەركىبىدە گ (g) بار قوشۇمچىلار بىلەن تۇرلىنىپ كەلگەن . بۇنىڭ ئەسلى مەنىسى «ئىسسىنماق ، ئىسسىق ئۆتمەك » بولۇپ ، يۇقىرىدىكى تېكىستلەرنىڭ كۆپىنچىسىدە «سۆيۈنمەك ، مېھرلىك بولماق ، دىلى يۇمشىماق » دېگەنگە ئوخشاش ئابستراكت مەنىلەرنى ئىپادىلەپ كەلگەن . تېكىستتە يولۇاسنىڭ « ئەردەم ـ ئەخلاقى » سۆز تىزمىسىدۇر . شۇڭا بۇنى « ئەسىنمەگەن يولۇاسمەن » دەپ ئالغانغا قارىغاندا، « دىلىمغا ئىسسىق ئۆتكەن ، كۆڭلۈم ئېرىگەن يولۇاسمەن » دەپ ئىلىشى مۇۋاپىقتەك قىلىدۇ.

11 . [سېرىق ئاتلىق ساۋچى ، ئالا ئاتلىق ئەلچى ياخشى سۆز (خەۋەر) ئېلىپ كەپتۇ-دەك ، شۇنداق بىلىڭكى ، بۇ ئېنىق ئەزگۈ . [

سېرىق ئاتلىق ساۋچى (خەۋەرچى) ـــ يۈگەنسىز ئاتلىق ئەلچى ياخشى سۆز (خەۋەر) ئېلىپ كەپتۇ ، دەپتۇدەك شۇنداق بىلىڭكى بۇ ئېنىق ئەزگۈ .

ɣ(i)z(a)y دېگەن بۇ سۆزنى نامىق ئۇرقۇن « ئەركىن » دەپ مەنە بەرگەن ، تالات تىكىن « قوڭۇر رەڭ » دەپ مەنە بەرگەن ۋە بۇ جۈملىنى « سېرىق ئاتلىق ساۋچى (خەۋەرچى) قوڭۇر رەڭ ئاتلىق ئەلچى ياخشى سۆز (خەۋەر) ئېلىپ كەپتۇ ». دەپ يەشكەن . بىزنىڭچە نامىق ئورقۇننىڭ يەشمىسى مۇۋاپىق، چۈنكى ھەربىرەتنىڭ سۇبىكتى گەرچە ئىككى سۆز يەنى «سابچى » ۋە « يالاباچ » بولسىمۇ لېكىن خەۋىرى بىر (خەۋەر ئېلىپ كەلمەك) . ئۇنىڭ ئۈستىگە، يۇقىرىدىكى « سابچى »ۋە « يالاباچ »تەك مەنىلىك سۆز ـيەنى ھەر ئىككىسى بىر مەنىدە ئەمما ئۇنىڭ مىڭگىنى رەڭگى جەھەتتىن سېرىق ئات . ئەمما ، بېشى باغلانمىغان يۈگەنسىز ئات دېگەن مەنىدە بولۇشى مۇمكىن . ئىستىلىسكا ۋە ئىپادىلەش ماھارىتى سەۋەبلىك شۇنداق ئېلىنغان دەپ قارىماقتىمىز . شۇڭا « يۈگەنسىز ، بوينى باغلانمىغان » دەپ تەرجىمە قىلىش مۇۋاپىق .

12 . [ئادەم ئوۋغا بېرىپتۇ . تاغدا ئۇ ھەممىگە قادىر تەڭرىگە ئىبارەت قىلىپتۇدەك . بىلگىنكى بۇ يامانلىق .]

ئادەم ئوۋغا بېرىپتۇ . ئۇ تاغدا يېقىلىپ يېتىپ قاپتۇ ، (بۇنىڭ تەقدىرى) تەڭرىگە باغلىق دەپتۇدەك ، شۇنداق بىلگىنكى بۇ يامانلىق .

—1(ī)m(a)k دېگەن سۆزنىڭ kamul شەكلى « تۈركى تىللار دىۋانى » 2 ـتوم ،191 ـ بەتتە « يانباشلىدى ، ياتتى » دەپ بېرىلگەن.

13 . [تەڭرىلىك (يەنى ئۆلۈمى يېقىنلاشقان) موماي ئۆيدە قالغان (ئىكەن) . ياغلىق قاچىنىڭ چېتىنى يالاپ تىرىلىپتۇدەك ، ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپتۇدەك . بۇنى شۇنداق بىلىڭلەر !]

تەڭرىلىك (يەنى ئۆلۈمى يېقىنلاشقان) موماي يۇرتتا قالغان (ئىكەن) ، ياغلىق چۈمۈچ تېپىپ ، ئۇنى يالاپ تىرىلىپتۇ ، ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپتۇ، دەپتۇدەك بۇنى شۇنداق بىلىڭلەر!

14 . [قۇزغۇنىنى ياغاچقا باغلاپتۇ ، قاتتىق باغلاڭلار ، ياخشى باغلاڭلار دەپتۇدەك . بۇنى شۇنداق بىلىڭلەر !]

15 . [يۇقىرىدا تۇمان تۇرۇپتۇ (پەيدا بولۇپتۇ) ، تۆۋەندە تۇزاق تۇرۇپتۇ (كۆتۈرۈلۈپتۇ) ،

ئۆلاد گۆرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ئۇچار قاناتلار ئوچقان ئىكەن ، ئىزىپ كېتىپتۇ . كىيىك ئەۋلادى (ياۋايى ھايۋانلار) يۈگۈر-
گەن ئىكەن ، ئىزىپ كېتىپتۇ . كىشى ئوغلى (ئادىمىزات) يۈرگەن ئىكەن يولدىن ئىزىپتۇ .
يەنە تەڭرىنىڭ ئىلتىپاتى بىلەن ئۇچ يولدا بۇلارنىڭ ھەممىسى ئامان ـ ئېسەن كۆرۈشۈپتۇ .
خۇشال بولۇپتۇ ، سۆيۈنۈپتۇ . شۇنداق بىلىگلەركى ، بۇ ئەزگۈ .]

16 . [ئېچىرقىغان ئات ئۆزى سەمىرگەن يەرنى كۆرۈپ (شۇ يەرگە) يۈگۈرۈپتۇ ، يولدا
ئۇنىڭغا ئوغرى ئوچراپ توتۇۋېلىپ مېنىۋاپتۇ . (بۇ ئات) يايلىدىن تاكى قۇيرۇغىغىچە يېغىر
بولۇپ ، يۈرەلمەي تۇرغۇدەك شۇنداق بىلىگلەركى ، بۇ يامانلىق .]

ئورۇق ئات ئۆزى سەمىرگەن يەرنى ئېسىگە ئېلىپ (شۇ يەرگە) يۈگۈرۈپ بېرىپتۇ .
(بارغان) يەردە ئۇدۇلىدىن ئوغرىغا دوچ كەپتۇ (ۋە ئاتنى) توتۇۋېلىپ مېنىۋاپتۇ . (بۇ ئات)
يايلىدىن تاكى قۇيرۇقىغىچە يېغىر بولۇپ ماڭالماي قالدى . دەپتۇدەك . شۇنداق بىلىگلەركى ،
بۇ يامانلىق .

17 . [مېنىش ئېتى شەرق تەرەپتە ھېرىپ ـ ئېچىپ تۇرۇپ قاپتۇ . تەڭرىنىڭ قۇدرىتى
بىلەن تاغ ئۇستىدە ئېقىن سۇ كۆرۈنۈپتۇ ، دەرەخزارلىقتا يېشىل ئوت كۆرۈنۈپتۇ .ئات شۇ
يەرگە بېرىپ سۇ ئىچىپتۇ ، يەپتۇ . (شۇنىڭ بىلەن) ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپتۇ . شۇنداق بىلىگ-
لەركى ، بۇ ئەزگۈ .]

مىنىڭ ئات چۆلدە ھېرىپ ـ چارچاپ تۇرۇپ قاپتۇ . تەڭرىنىڭ قۇدرىتى بىلەن تاغ
ئۇستىدە يول ، سۇ كۆرۈنۈپتۇ ، دالىدا يېشىل ئوت كۆرۈنۈپتۇ ، (ئات) شۇ يەرگە بېرىپ سۇ
ئىچىپ ، ئوت يەپتۇ . (شۇنىڭ بىلەن) ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپتۇ . دەپتۇ . شۇنداق بىلىگلەركى . بۇ
ئەزگۈ.

anyirدېگەن سۆز « شەرق تەرەپ » دەپ ئېلىنغان . بىزنىڭچە « چۆل ، سەھرا ، بایاۋان »
(« قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى لوغىتى » ئا . ئەھەت ، د مەمتىمىن ، 446 ـ بەتكە قارالسۇن) دەپ
ئېلىنسا ، مۇۋاپىق .

18 . [كىگىز ئۆيىنىڭ ئىچى قانداق ـ ئۇ ؟ تۇڭنۇكى قانداق ـ ئۇ ؟ دېرىزىسى قانداق
كۆرۈملۈك ئۇ ؟ ئۆگزىسى قانداق ـ ئۇ ! ئارغامچىسى قانداق ـ ئۇ ؟ ئۇلار باغلىۋاتقاندەك ،
بىلىگلەركى ، بۇ ئېنىق ئەزگۈ .]

كىگىز ئۆيىنىڭ ئىچى قانداق ؟ تۇڭنۇكى قانداق ؟ دېرىزىسى نېمىدېگەن كۆرۈملۈك !
تۇرۇسى نېمە دېگەن ياخشى ! ئارغامچىسى نېمىدېگەن ياخشى تارتىلغان ! دەپتۇ شۇنداق
بىلىگلەركى ، بۇ ئېنىق ئەزگۈ .

19 .[ئاق ئات ئوچ مەۋجۇداتتا ئۆز قارشىسىنى تاللىۋېلىپ ، ئەپۇ ئۆتۈنۈشكە بېرىپتۇدەك .
قورقما ، ياخشى ئۆكۈن . ئايانماي ياخشى دە ، يالۋۇر ؛ دېگۈدەك شۇنداق بىلىگلەركى ، بۇ
ئەزگۈ .]

(بىراۋ) ئاق ئاتنىڭ بەدىلىگە كۆندۈرۈش ئالدىدا ئۇرغان ئوچ تايدىن (بىرنى)
تاللاپ ، بىر مۆرىمەسلىك (ئالدىغا بىر سىنى) ئۆتۈنۈشكە ئەۋەتىپتۇ (ۋە) دەپتۇ : قورقما ،
ياخشى ئۆتۈن ، تارتىنما ، ياخشى يالۋار دەپتۇدەك . شۇنداق بىلىگلەركى ، بۇ ئەزگۈ .

بۇ يەردىكى bolu دېگەن سۆزنى نامىق ئورقۇن ، ئىبراھىم مۇتىئى ، تالات تېكىن

قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى «مەۋجۇد نەرسە ، بارلىق » دەپ مەنە بەرگەن . مېنىڭچە بۇ سۆز « قۇتادغۇ بىلىگ » ، 3600 ـ بېيىتتىكى bulak « شاش ئات » يەنى « كۆندۈرۈش ئالدىدا تۇرغان تاي » دېگەن سۆزنىڭ تاۋۇش ئالماشقان شەكلى بولۇشى مۇمكىن شۇنداق بولغاندا . مەنە تېخمۇ ئېنىقراق بولىدۇ. a ɣ in دېگەن سۆز « قۇتادغۇ بىلىگ » نىڭ 174 ، 491 قاتارلىق توقتۇز بېيىتتە « تىلسىز ، مۆرىمەس ، گەپ قىلىش خۇش ياقمايدىغان » دېگەن مەنىلەردە كەلگەن .

20 . [تېتىر (ئىسىل نەسىللىك) بۇغرامەن ، ئاق كۆڭۈلۈك چاچقۇدەكمەن (كۆڭۈلىرىم) يۇقىرىدا ئاسمانغا تېگەر ، پەستە يەرگە تېگەر ، ئۇخلاۋاتقانىنى ئويغىتىپ ، ياتقانىنى تۇرغۇزۇپ ، يۇرگىدەكمەن ، شۇنداق كۆچلۈكدەكمەن بىلىگىلەركى ، بۇ ئەزگۈ .]

21 . [قارا ئۆپكۈك (ھۆپۈپ ؟) يىل بويى (ئۆگەتسىمۇ) كارغا كەلمەس . « ئۇگەتمەك ، « كۆرمەك » (قارىماق) « ئۇركۈتتۈك » دەر . شۇنداق بىلىك !]

(بىراۋ) : « قېرى ھۆپۈپ يىل بويى ئۇچماي تۇرىدىكەن »دېدى (ۋە) (ئۇنىڭغا) نەسىھەت قىلماق » ، « قارىماق » ، .(ئۇنى) ئۇركۈتمەك » دەپتۇدەك . شۇنداق بىلىك !

تالات تېكىن t(i)d i دىكى k(a)ri ü pguik yil y(o)rum(a)zk(a)n t(i)di نى «(a)tdi» ، y(a)rum(a)zk(a)n نى y(o)rum(a)zk(a)n دەپ تىرانسكرىپسىيە قىلىپ ، بۇ جۈملىنى « قېرى ھۆپۈپ يېڭى يىل ھارپا كېچىسى تاڭ سۈزۈلمەستىنلا سايراپتۇ » دەپ چۈشەنگەن . مەن t(i)di نى (a)tdi ، y(a)rum(a)zk(a)n نى y(o)rum(a)zkan دەپ تىرانسكرىپسىيە قىلىپ ، يۇقىرىقىدەكلا يەشمە بېرىشنى مۇڭاپىق كۆردۈم . تالات تېكىن يەنە ئەسلى تېكىستتە urk(u)t(u)ɳ دەپ يېزىلغان سۆزنى ، بۇ سۆزدىكى « m » تاۋۇشى چۈشۈپ قالغان دەپ قاراپ urk(ū)t(m)(u)ɳ دەپ تىرانسكېپسىيە قىلغان . مەن بۇ سۆزنى قەدىمكى تۈرك تىلىدا ، قوش تەكرارلىنىدىغان ئۈزۈك تاۋۇشنىڭ بىرى يېزىقتا ئىپادىلەنمەسلىكتەك ئالاھىدىلىككە ئاساسەن ، urk(u)t<t>(u)ɳ دەپ تىرانسكرىپسىيە قىلدىم . « ئۇركۈتتۈك » دېگەن سۆزدىن «ئۇنى ئۇركۈتۈتتىك ، ئۇركۈتمىسەك بولاتتى . ئۇنى ئۇركۈتمىگىن » دېگەن مەنە چىقىپلا تۇرىدۇ.

22 . [ئۇزۇن تونلۇق (يەنى ئايال) كۆزگۈسىنى (ئەينىكىنى) كۆلگە چۈشۈرۈپ قويۇپ ، كۈندۈزى يىغلىغۇدەك ، كېچىسى ھۆكۈرىگۈدەك . شۇنداق بىلىگىلەركى ، مۇڭلۇق ئۇ . بۇ ئېنىق يامانلىق .]

23 . [ئوغلان كاككۇك پېيىنى تېپىۋاپتۇ ، بۇنىڭدىن ئۇكە تاققان كېلىنچەك قۇتلۇق بولسۇن دەپتۇ . شۇنداق بىلىگىلەركى بۇ ئەزگۈ .]

ئوغلان بىر توپ كاككۇكنى تۇتۇۋاپتۇ (ۋە) « (< چەكمەك > (دېگەن) نامىڭ قۇتلۇق بولسۇن » دەپتۇ . شۇنداق بىلىگىلەركى ، بۇ ئەزگۈ .

بىز t(i)z(i)k—in دەپ ئالغان سۆزنى نامىق ئورقۇن t(a)zkin « ئايلىنىپ يۈرۈپ » دېگەن مەنىدە چۈشەنگەن ، تالات تېكىن بۇنى t(a)z(a)k—in « تېزەك ، مايماق » دەپ ئوقۇغان . بىزنىڭچە بۇ سۆزنى « تۈركىي تىلار دىۋانى » 1 ـ توم 502 ـ بەتتىكى tizik « تىزىق ،

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى
www.uyghurkitap.com
www.ewlat.org
ئۆلاد گۇرۇپپىسى

قاتار سەپ »دېگەن مەنىدە چۈشەنسەك ، ۋە بۇ مىقدار سۆز بۇ يەردە ئابستراكت كۆپلۈك ئۇ-
قۇمىنى ئىپادىلەپ كەلگەن دەپ قارىساق ، مۇۋاپىقمىكىن. q(a)kik دېگەن سۆز ھەر خىل
تەرجىمە قىلىنغان ، ئەمما « تۈركىي تىللار دىۋانى »1 -تۇم ، 444 - بەتتە ، « قىيالاردا ياشايـ
دىغان ، قۇشقاچقا ئوخشىشىدىغان ئالىچىپار قۇش » دەپ ئىزاھ بېرىلگەن .

24 . [قارغۇ قۇلۇن ئايغىرلار ئارىسىدا كىرىپ ئەتىدىن كەچكىچە ئەمچەك ئىزلەپ
ھېرىپ - ئېچىپ كېتىپتۇ . بىچارە قانداقمۇ شۇنداق بىلىكلەركى بۇ يامانلىق .]

قارغۇ قۇلۇن ئايغىردىن ئەمچەك ئىزلەپ يۈرۈپتۇ . (ئۇ ئانىسىنى) كۈن ئوتتۇرـ
سىدا (چۈشتە) يۇتتۇرۇپ (قويغان تۇرسا) ، تۈن ئوتتۇرىسىدا (كېچىدە) ، قەيەردىن ،
قانداق تاپالسۇن ، دەپتۇ شۇنداق بىلىكلەركى ، بۇ يامانلىق .

25 .[ئىككى ئۆكۈزنى بىر بۇقۇرسىغا قېتىپ قويۇپتۇ . ئۇلار ماڭالماي تۇرغىدەك شۇنداق
بىلىككى ، بۇ يامانلىق .]

26 . [تاڭ ئېتىپتۇ كۈن چىقىپ يەر - جاھان يۈرۈپتۇ شۇنداق بىلىككى ، بۇ ئەزگۈ]

27 . [باينىڭ قويى ئۇركۈپ كېتىپ بۆرىگە ئۇچراپتۇ ، بۆرى ئۇلارنىڭ سۈتىنى ئېمىپ
كېتىپتۇ . ھەممە قوي ئامان قاپتۇ . شۇنداق بىلىكلەركى ، بۇ ئەزگۈ .]

بۇ جۈملىنى نامىق ئورقۇن ۋە ئىبراھىم مۇتىئى يۇقىرىكىدەك يەشكەن . ئەمما ، تالات
تېكىن amsa دېگەن پېئىلنى تۈركمەن تىلىدىن بەزى مىساللارنى كەلتۈرۈپ ، « زەھەرلەنمەك »
دېگەن مەنىدە يېشىپ « باينىڭ قويى ئۇركىپ كېتىپ ، بۆرىگە ئۇچراپتۇ ، بۆرىنىڭ ئاغزى
(قانداقتۇ) زەھەرلىنىپتۇ (شۇنىڭ بىلەن) ھەممە قوي ئامان قاپتۇ . شۇنداق بىلىكلەركى ، بۇ
ئەزگۈ » دەپ تەرجىمە قىلغان . مېنىڭچە تالات تېكىننىڭ بۇ تەرجىمىسى چۈشىنىشلىك ئە-
مەس .

28 . [خان تەختكە ئولتۇرۇپ ئوردا - ساراي ساپتۇ ؛ ئەل - يۇرتى ئۇنىڭ ئالدىغا
كەپتۇدەك ، يۇرت كاتتىلىرى ، ئاقساقاللىرى يىغىلىپ ، ئۇيۇن - تاماشا قىلغىدەك . شۇنداق
بىلىكلەركى ، بۇ ئەزگۈ .]

خان (تەختكە) ئولتۇرۇپ ئوردا - ساراي ساپتۇ . (شۇنىڭ بىلەن) ئەل - يۇرتى
مۇستەھكەملىنىپتۇ ، تۆت تەرەپتىكى يۇرت كاتتىلىرى ، ئاقساقاللىرى خۇشال بۇلۇپ يىغىلىپتۇ
(ۋە) (ئوردا - ساراينى) زىننەتلىشىپ بىرىپتۇ . دەپتۇدەك شۇنداق بىلىكلەركى ، بۇ ئەزگۈ .

29 . [قىمارۋاز بىر ئادەم بالىسىنى ۋە خوتۇنىنى ئېلىپ ، ئۇستا قىمارۋازنىڭكىگە (قىمار
ئويىنىغىلى) بېرىپتۇ . بالىسىنىمۇ ، خوتۇنىنىمۇ ئۇتقۇزماستىن يەنە توقسەن باش قوي
ئۇتۇپتۇدەك ، بالىسى بىلەن خوتۇنى بەك خۇشال بوپتۇدەك . شۇنداق بىلىكلەركى ، بۇ
ئەزگۈ .]

قىمارۋاز بىر ئادەم بالىسى ۋە خوتۇنىنى (ياكى دېدىكىنى) دوغا تېكىپ ، ئويما
ئويغىلى (قىمار ئويىنغىلى بېرىپتۇ . بالىسىنىمۇ ، خوتۇنىنىمۇ (ياكى دېدىكىنىمۇ ، ئۇتقۇزماس-
تىن يەنە توقسەن قويىنى بىكارغىلا ، ئۆتۈپتۇ . بالىسى بىلەن خوتۇنى بەك خوشال بولۇپتۇ ،
دەپتۇدەك . شۇنداق بىلىكلەركى ، بۇ ئەزگۈ .

نامىق ئورقۇن oyma (a)r oγl(a)nï n kixisin tutuγ urup(a)n usïq oy(u)γ

b(a)rmix »(a)l(i')p (بىر) قىماۋاز كىشى ئوغلىنى ، ئادەملىرىنى قماردا (دوغا) تىكىپ ، خەتەرلىك ئويۇننى (ئويناپ) ئۇتۇپ چىقىپتۇ » دەپ چۇشەنگەن بۇ جۇملىدىكى (a)l(i')p usïq oy(u)ğ (a)li دېگەن سۆزلەرنى ، تالات تېكىن oxiqoyğ دەپ تىرانسكرىپسىيە قىلغان .

30 . [كەمبەغەللىكىڭ بالىسى ئوقەت قىلىشقا چىقىپتۇ . سەپىرى ئوگۇشلۇق بولۇپ ، خۇشال ـ خۇرام قايتىپتۇدەك . شۇنداق بىلىگلەركى ، بۇ ئەزگۇ .]

31 . [يىرتقۇچ هايۋان ـ يولۋاس يەم ئىزلەپ ئووغا چىقىپتۇ ، ئووڭى ئوگۇشلۇق بولۇپ ، نۇرغۇن يىمەكلىك توپلاپ خۇشال ـ خۇرام قايتىپتۇدەك ، شۇنداق بىلىگلەركى ، بۇ ئەزگۇ .]

يىرتقۇچ هايۋان ـ يولۋاس ئۇزۇق ـ تۇلۇك (ئۇچۇن ئووڭ) ئىزلەپ چىقىپتۇ ، ئۇزۇن ـ تۇلۇك تېپىپتۇ ، ۋە ئاندىن ئووڭسىغا خۇشال ـ خۇرام قاتىشىپتۇدەك ، شۇنداق بىلىگلەركى بۇ ئەزگۇ .

32 . [بىر تېۋىلغا يۇز بولۇپتۇ ، يۇز تېۋىلغا مىڭ بولۇپتۇ . مىڭ تېۋىلغا تۇمەن بولۇپتۇدەك ، شۇنداق بىلىگلەركى ، بۇنىڭدا پايدا بار . بۇ ئەزگۇ .]

بىر تېۋىلغا يۇز بولدى ، يۇز تېۋىلغا مىڭ بولدى ، مىڭ تېۋىلغا تۇمەن بولدى ، دەپتۇدەك . شۇنداق بىلىگلەركى ، بۇنىڭدا پايدا بار ، بۇ ئەزگۇ .

33 . [كىگىزنى سۇغا سېلىپ ، يەنە ئۇر قاتتىق پىشۇر دېگۇدەك . شۇنداق بىلىگلەركى ، بۇ يامانلىق .]

كىگىزنى سۇغا سېلىپ ، يەنە ئۇر ، قاتتىق باغلا ، دەپتۇدەك ، شۇنداق بىلىگلەركى ، بۇ يامانلىق .

34 . [خان سوقۇشقا بېرىپتۇ ، دۇشمەننى يېڭىپتۇ . سۇرگۇن قىلىپتۇ كۆچۇرۇۋىتىپتۇ ، ئۆزى ۋە قوشۇنى خۇشال ـ خۇرام ئوردىسىغا (پايتەختىگە) قايتىپتۇدەك ، شۇنداق بىلىگلەركى ، بۇ ئەزگۇ .]

خان سوقۇشقا بېرىپتۇ ، دۇشمەننى يېڭىپتۇ . (دۇشمەننى سۇرگۇن قىلىپ كۆچۇرۇۋىتىپ (ئۇ يەردە ئۆز قوشۇنلىرىنى) قوندۇرۇپ (ئارام ئالدۇرۇپ ، ئاندىن) ئۆزى ۋە قوشۇنى خۇشال ـ خۇرام ئوردىسىغا (پايتەختىگە) قايتىپتۇ، دەپتۇدەك . شۇنداق بىلىگلەركى ، بۇ ئەزگۇ .

35 . [ئەر (ئادەم) سوقۇشقا بېرىپتۇ ، يولدا ئېتى هېرىپ قاپتۇ ، ئۇنىڭغا تۇرنا قۇشى ئۇچراپتۇ ، تۇرنا ئۇنى قانىتىغا ئولتۇرغۇزۇپ ، يۇقىرى كۆتۇرۇلۇپ ، ئۇزاق يول يۇرۇپتۇ . ئۇنى ئاتا ـ ئانىسى يېنىغا ئاپىرىپ قونۇپتۇ . ئاتا ـ ئانىسى بەك خۇشال بولۇپتۇ . شۇنداق بىلىگلەركى ، بۇ ئەزگۇ .]

ئەر سوقۇشقا بېرىپتۇ ، يولدا ئېتى هېرىپ قاپتۇ . ئۇنىڭغا تۇرنا ئۇچراپتۇ . تۇرنا ئۇنى قانىتىغا ئولتۇرغۇزۇپ ، يۇقىرى كۆتۇرۇلۇپ ئۇچۇپ ئاتا ـ ئانىسىغا يەتكۇزۇپتۇ . ئاتا ـ ئانىسى بەك خۇشال بولۇپتۇ ، دەپتۇ . شۇنداق بىلىگلەركى ، بۇ ئەزگۇ .

36 . [كۆپ ئاتقا ئىگە بولغاندەك خۇشاللىغىڭ يوق . ئېتىم ئاز قالدى دەيدىغان

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

قورقۇنچۇكمۇ يوق ، ئۇچچىغا چىققان بەخت ، سائادىتىكمۇ يوقتەك ، شۇنداق بىلىكلەركى ، بۇ ئېنىق يامانلىق .]

ناھايىتى ئابرويلۇق (بولساكمۇ) ، خۇشاللىقنىڭ يوق ، ئابرويىڭ تۆۋەن (بولسىمۇ) ، قورقۇنچۇڭ يوق ، پەرۋاز قىلىۋاتقان قۇتۇڭ يوق ، دەپتۇدەك ، شۇنداق بىلىكلەركى ، بۇ ئېنىق يامانلىق .

37 . [ئايال قۇمۇش ئارىسىدا تۇرغىدەك (ياشىغۇدەك) . تەكرى ئۇنىمىغانلىقتىن (رەھىم قىلمىغانلىقتىن) مەلىكە ، خانىم ئاۋۇنچۇغى (تەسەللى بەرگۈچىسى) بولسۇن ، دېگۈدەك شۇنداق بىلىكلەركى ، بۇ ئەزگۈ .]

ئايال قۇمۇش ئارىسىدا يالغۇز تۇرۇپ قاپتۇ تەكرى (بۇنى راۋا كۆرمەي) ، (بۇ ئايال) باي خانىش بولسۇن ، دەپتۇدەك . شۇنداق بىلىكلەركى ، بۇ ئەزگۈ .

abïnqu دېگەن سۆزگە «قەدىمكى تۈركچىنىڭ گراماتكىسى «Eski Turkqenin Grameri» (گابايىن) دە ئىككى مەنە بېرىلگەن ، بىرى ئىسىم « تەسەللى بىرىش » ، يەنە بىرى ، سۈپەت « بايىاشات ». بۇ يەردە بۇ سۆز سۈپەت بۇلۇپ « katun » « ئايال ، خانىش » دېگەن سۆزنى ئېنىقلاپ كەلگەن تۇرسا ، ئۇنى قانداقمۇ « تەسەللى بەرگۈچى » دەپ يەشكىلى بولسۇن .

39 . [ئاتىنى تەتۈر كىشەنلەپ قويۇپتۇ ، ئۇ مىدىرلىيالماي جىم تۇرغىدەك ، بىلىكلەركى ، بۇ يامانلىق .]

40 . [باتۇر بالا تازا يارىملىق ئوقياسىنىڭ ئوقىنى تىك يارىنىڭ دوقمۇشىغا ئۇرۇپ ، يالغۇز كېتىپ بارغۇدەك شۇنداق باتۇردەك ، بىلىكلەركى ، بۇ ئەزگۈ]

باتۇر بالا ياسىنى قۇرۇپ ئۇزۇنچاق يېپىسى ئوقى (بىلەن) قاتتىق يارىنى ئۇرۇپ ـ يېرىپ ، يالغۇز يۈرۈپتۇدەك ، دەپتۇ . (ئۇ بالا) شۇنداق باتۇرمىش . شۇنداق بىلىكلەركى ، بۇ ئەزگۈ .

41 . [قارا ـ ئالا مۇزايلىماقچى بولۇپ ، ئۆلىدىغان بولدۇم دېگۈدەك . قارا ـ ئالا ئەركەك مۇزاي تۇغۇلغان ئىكەن . قۇربانلىققا يارىغاي دەپتۇدەك (شۇنىڭ بىلەن) ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپتىدەك . بىلىكلى بۇ ئەزگۈ]

ئاق ـ ئالا ئىنەك مۇزايلاش ئالدىدا تۇرۇپتۇ . «ئۆلگەيمەن» دەپتۇ . (ۋە) ئاق ـ ئالا ئەركەك مۇزاي تۇغۇپ بېرىپتۇ .(بۇ ئەركەك مۇزاي) مۇقەددەس بولۇشقا يارايدىكەن . (شۇنداق قىلىپ ئىنەك ئۆلۈم) قىسمىتىدىن قۇتۇلۇپتۇ . دەپتۇدەك . شۇنداق بىلىكلى بۇ ئەزگۈ .

42 . [ئۇزۇن تونلۇق (يەنى ئايال) ئىدىشنى ، ئايىغنى (قاچىسنى) قويۇپ (سەپەرگە) چىقىپتۇدەك ، (كېيىن) ئوبدان ئويلىنىپ كۆرۈپ : ئىدىشمنى ، ئايىغمنى قويۇپ نەگىمۇ بارارمەن ، دەپ قايتىپ كېلىپتۇدەك ، ئىدىشى ، ئايىغى ساق تۇرغىدەك . ئۇ (بۇنى كۆرۈپ) خۇشال بولۇپتۇدەك ، بىلىكلەركى ، بۇ ئەزگۈ]

ئۇزۇن تونلۇق ئىدىشنى ، ئايىقنى قويۇپ (ئۆيدىن) چىقىپ كېتىپتۇ ، (كېيىن) ئوبدان ئويلىنىپ كۆرۈپ : ئىدىشمنى ، ئايىقمنى قويۇپ نەگىمۇ بارارمەن ، دەپ قايتىپ كېلىپتۇ، ئىدىشى ئايىقى ساق تۇرغىدەك . ئۇ (بۇنى كۆرۈپ) خۇشال بولۇپتۇ دەپتۇدەك .

شۇنداق بىلگىلەرگى ، بۇ ئەزگۈ .

« ئۇزۇن تۇنلۇغ » قەدىمدە بىرى « ئايال » دېگەن مەنىدە ، يەنە بىرى ، دىنىي « راھىب » دېگەن مەنىدە .

43 . [دەريا لاچىنى ئوۋغا چىققان ئىكەن ، قارشىسىدىن يىرتقۇچ قارا قۇش كۆتۈرىلىپ چىقىپتۇدەك ، بىلگىلەرگى ، بۇ يامانلىق .]

44 . [لاچىن توشقان (تۇتاي) دەپ ئاسماندىن تۆۋەن چۈشۈپتۇ ۋە توشقاننى تۇتۋاپ تۇ . لاچىنىڭ تىرنىغى ئېچىلىپتۇ ۋە يەنە يىغىلىپتۇ ، لاچىن تىرنىغىنى كىرىشتۈرۈپ يۇقىرى ئۆرلەپتۇ ، توشقان تىرىسىدىن چىقىپ ، قېچىپ كېتىپتۇدەك . بىلگىلەرگى ، بۇ يامانلىق .]

لاچىن توشقان (تۇتاي) دەپ ئاسماندىن پەسلەپ چۈشۈپ توشقاننى ئۇستىدىن قاماللاپتۇ . لاچىنىڭ تىرنىغى تەرىپىدىن (توشقانىڭ تېرىسى) سۇيۇلۇپتۇ يەنە تېتىلىپتۇ . لاچىن تىرنىقى (توشقانىڭ تىرىسىغا) كىرىشكەن ھالدا يۇقىرى ئۆرلەپتۇ ، توشقان تېرىسىدىن چىقىپ ، قېچىپ كېتىپتۇ ، دەپتۇدەك . بىلگىلەرگى ، بۇ يامانلىق .

45 . [كىيىك بالىسى ، مەن ئوتسىز ، سۇسىز قالدىم ، قانداق قىلارمەن ؟ دېگۈدەك ، بىلگىلەرگى ، بۇ يامانلىق .]

كىيىك بالىسى : مەن ئوتسىز ، سۇسىز قالدىم ، قانداق قىلاي ؟ قانداق يول يۈرەلەيمەن ؟ دەپتۇدەك شۇنداق بىلگىلەرگى ، بۇ يامانلىق .

46 . [تۈگە پاتقاقتا پېتىپ قېلىپ ، ئۆز بېشىنى ئۆزى يەپتۇدەك ، ئاندىن ئۇنى تۈلكە يەپتۇدەك . بىلگىلەرگى ، بۇ يامانلىق .]

تۈگە پاتقاقتا پېتىپ قاپتۇ ، (ئۇ) پاتقاقتا پېتىۋېتىپ (چۆپ) يەپتۇ . ئۇنىڭ ئۆزى (بولسا) تۈلكە يەپتۇ ، دەپتۇدەك . بىلگىلەرگى ، بۇ يامانلىق .

47 . [ئەر ئۆملەپ بېرىپ تەگرىگە دۇچكېلىپ ، بەخت ـ سائادەت سۇراپتۇدەك . (تەگرى) قۇت بەخت ـ سائادەت بېرىپ ، ئېغىلىڭدا يىلقىڭ بولسۇن ، ئۆزۈڭ ئۇزۇن ئۆمۈرلۈك بول ، دەپتۇدەك ، بىلگىلەرگى ، بۇ ئەزگۈ .]

ئەر ئۆملەپ بېرىپتۇ ، تەگرىگە ئۇچراپتۇ (ۋە) قۇت تىلەپتۇ ، (تەگرى) قۇت بېرىپ : « ئېغىڭدا يىلقىڭ بولسۇن ، ئۆمرۈڭ ئۇزۇن بولسۇن » ، دەپتۇدەك ، شۇنداق بىلگىلەرگى ، بۇ ئەزگۈ .

48 . [قارا يول (تەقدىر) تەگرىسىمەن ، سىنىغىڭنى تۈزىتىمەن ، ئۇزۇڭگۈچنى ئۇلايمەن ، ئەلنى يارىتىمەن (بەرپا قىلىمەن) . بۇنىڭ ئەزگۈلىگى بولسۇن . بۇنى بىلگەيسىلەر !]

قېرى (مويسېپىت) يول (تەقدىر) تەگرىسىمەن ، سۇنۇقۇڭنى ئوگشايمەن ، ئۇزۇڭچۇڭنى ئۇلايمەن ، ئەلنى بەرپا قىلىمەن . بۇنىڭ ئەزگۈلىگى بولسۇن . دەپتۇدەك . (بۇنى) شۇنداق بىلگىلەر .

49 . [يىرتقۇچ يولۋاس ئوۋ ئوۋلاشقا چىقىپتۇ ، ئوتتۇرا يولدا ئۇ ئىلانغا دۇچكېلىپتۇ . ئىلان تىنىك قىيا تاشقا چىقىپ كېتىپتۇ ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ (يولۋاس) ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ ، خۇشال ـ خۇرام يۇرگۈدەك . بىلگىلەرگى ، بۇ ئەزگۈ .]

يىرتقۇچ يولۋاس ئۇزۇق ـ تۈلۈك ئىزلەپ چىقىپتۇ ، ئوتتۇرا يولدا ئۇ تاغ ئۆچكىسىگە

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

دۇچكېلىپتۇ . ياۋا ئۆچكە تىك قىيا تاشقا يامىشىپ چىقىپ كېتىپتۇ ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ (ئۆچكە) ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ ، خۇشال ـ خۇرام يۈرۈپتۇ ، دەپتۇدەك . شۇنداق بىلىڭلەركى ، بۇ ئەزگۈ .

(ī)m ɣ (a) ـــ « تاغ ئۆچكىسى » (« ئىبنى ـ مۇھەننا لۇغىتى » ، ئاپتوللاھ باتتال ، ئەنقەرە ، 1988 ـ ، ئىككىنچى بېسىلىشى ، 35 ـ بەتكە قارالسۇن) . نامىق ئورقۇن بۇ سۆزنى (ɣ) m(a) دەپ ئوقۇپ تەرجىمە قىلماي ، تاشلاپ كەتكەن ، ئىبراھىم مۇتئى ئەپەندى « ئىلان » دەپ ئالغان ، ئەمما نېمىگە ئاساسە شۇنداق ئالغانلىقىنى ئەسكەرتمىگەن .

50 . [تۇغ ئاتنىڭ قۇيرۇغىنى تۈگۈپ تىك قىل ، ھورۇن ئاتنىڭ قۇيرۇغىنى قويۇپ بېرىپ ، توققۇز قات تەرلىك ياپ ، ياخشىلاپ تەرلىسۇن دېگۈدەك . بىلىڭلەركى ، بۇ يامانلىق .]

ئالا ئاتنىڭ قۇيرۇغىنى تۈگۈپ چاپتۇر ، تۈزلەڭگە قويۇپ بېرى يايرات (يۈگرەت) ، توققۇز قات تەرلىك تىشىلگىچە تەرلەت ، دەپتۇدەك بىلىڭلەركى ، بۇ يامانلىق .

tīɣat دېگەن سۆزنىڭ «ئالا ئات» ۋە «مىنىك ئات» دېگەن مەنىلىرى بار . tīɣ نى «تۈركى تىللار دىۋانى» 1 ـ توم 611 ـ بەتتىكى tīɣrak «تايماس ، غەيرەتلىك ، باتۇر» ۋە 3 ـ توم ، 379 ـ بەتتىكى tīɣradī « دېغىرىدى ،قەيسەرلەشتى » دېگەن سۆزلەرگە ئاساسى بولغان tīɣ « باتۇر ، قەيسەر ، كۈچلۈك ، دېغرىق » دېگەن سۆزنىڭ « ئات » قا ئېنىقلىغۇچى بولۇپ كېلىشى دەپ قاراشقىمۇ بولىدۇ .

y(a)z(ī)ɣ نى y(a)z(a)ɣ دەپ تىرانسىپىرىكسىيە قىلىشقىمۇ بولىدۇ . « تۈركى تىللار دىۋانى » 3 ـ توم 19 ـ بەتتە yazak « ئوتلۇق ـ يايلاق » دېگەن سۆز بار ،

51 . [توم (يىرتقۇچ) قارا قۇشمەن ، يېشىل قىيا مېنىڭ يايلىقىم قىزىل قىيا مېنىڭ قىشلىغىم . مەن شۇ تاغدا تۇرۇپ خۇشال بولغۇدەكمەن . شۇنداق بىلىڭلەركى !]

52 . [ئەر پۇشۇغلۇق (غەمكىن) ، ئاسمان بۇلۇتلۇق بولدى ، شۇ ئارىدا كۈن چىقىپ ئىچى پۇشۇغى ئارىسىدا خۇشاللىق يۈز بېرىپتۇدەك ، بىلىڭلەركى ، بۇ ئەزگۈ .]

53 . [بوز بۇلۇت پەيدا بولۇپ ، كىشىلەر ئۈستىگە (يېغىن) ياغدى . قارا بۇلۇت پەيدا بولۇپ ، ھەممە ئۈستىگە يېغىن ياغدى . ئاشلىق پىشتى . ئوت ئۈندى ، يىلقىغا ، كىشىگە ياخشى بولۇپتىدەك ، بىلىڭلەركى ، بۇ ئەزگۈ .]

54 .[قۇل سۆزى بەگكە يېتىپتۇدەك ، قورغۇن سۆزى تەڭرىگە يېتىپتۇدەك ، يۇقىرىدا تەڭرى ئاڭلاپتۇ، تۆۋەندە كىشى ئاڭلاپتۇ ، شۇنداق بىلىڭكى بۇ ئەزگۈ .]

قۇل سۆزى ئارقىلىق بېگىدىن ئۆتۈنۈپتۇ ، قوزغۇن سۆزى ئارقىلىق تەڭرىگە يالۋۇرۇپتۇ . يۇقىرىدا تەڭرى ئاڭلىدى ، تۆۋەندە كىشى بىلدى ، دەپتۇدەك .

55 . [باتۇر ئەر ئوغلى سوقۇشقا بېرىپتۇدەك ، جەڭ مەيدانىدا سۆزمەنلەر ئۇنىڭغا : ئۆيۈڭگە قايتساڭ ئۆزۈڭ زور ئاتاق كۆتۈرىسەن . ئېتىڭنى كىشىلەر يېتىلەپ كېلىدۇ. دەپتۇدەك . بىلىڭلەركى ، بۇ ئېنىق ئەزگۈ .]

باتۇر ئەر ئوغلى سوقۇشقا بېرىپتۇ ، ئۇرۇش مەيدانىدا سۆزى كۈچلۈك (قوماندان) بولۇپ يېتىلىپتۇ ، دەپتۇ . ئۆيىگە قايتىپ كەلسە ، داڭقى چىقىپتۇ .(ئۇ) خۇشال (بوپتۇ) . ئۇنىڭ نامى تىزلىك بىلەن تارقىلىپتۇ ، دەپتۇدەك . بىلىڭلەركى ، بۇ ئېنىق ئەزگۈ .

56 .[ئۇيۇرۇم (بايتاللار توپى) ئۇچۇن قۇتلۇغ ئايغىرمەن ، ياڭاقلىق دەرەخلەر مېنىڭ يايلىقىم ، قۇشلۇق دەرەخلەر مېنىڭ قىشلىقىم . شۇ يەردە تۇرۇپ خۇشال بولىمەن . دېگۈدەك بىلىڭلەركى بۇ ئەزگۈ .]

ئۇيۇرۇم (بايتاللار توپى) ئۇچۇن قۇتلۇق ئايغىرمەن . يوپۇرماقلىق دەرەخلەر مېنىڭ يايلىغىم ، قۇشلۇق دەرەخلەر مېنىڭ قىشلىقىم . شۇ يەردە تۇرۇپ خۇشال بولىمەن ، دەپتۇدەك . شۇنداق بىلىڭلەركى ، بۇ ئەزگۈ .

57 .[كۆلچەك (؟) قۇرۇپتۇدەك ، چىلەك توڭلاپتۇدەك . كۆلچەك بەگنىڭ تۇرسا ، ئۇ قانداق قۇرۇپتۇ ؟ چىلەك كۈنگەيدە تۇرسا ، ئۇ نېمىشقا توڭلايدۇ ؟ بىلىڭلەركى ، بۇپال بىر ئىشنىڭ قىينىچىلىقىغا دۇچ كەلسىمۇ ، ئاقىۋىتى ياخشى بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ .]

سۆيگىنى ئۆلۈپتۇ ، چىلەك توڭلاپتۇ ، سۆيگىنى نېمىشكە ئۆلگەندۇ ؟ ئۇ بەگ بولۇشقا (مۇناسىپ) تۇرسا ؛ چىلەك نېمىشقا توڭلىغاندۇ ؟ ئۇ كۈنگەيدە تۇرسا ، شۇنداق بىلىڭلەركى ، بۇ پال (بىر ئىشنىڭ) باشتا بىراز قىيىنچىلىققا دۇچ كەلسىمۇ ، ئاقىۋىتى ياخشى بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

kanï — «تەشنالىق ، ئارزۇ ـ ئارمان » («تۈركى تىللار دىۋانى» 1 ـ تۇم ، 487 ـ 488 ـ بەت) ، kanïk — « سۆيگىنى ـ جانانى » (« تۈركى تىللار دىۋانى »، 1 ـ تۇم ، 65 ـ بەت) كە قارالسۇن .

58 . [(بىراۋنىڭ) ئوغلى ئاتا ـ ئانىسىغا ئۆپكىلەپ كېتىپ قاپتۇدەك ، كېيىن ئۇلارنى سېغىنىپ (ئويلىنىپ) ئانامنىڭ نەسىھەتىنى ئاڭلاي ، ئاتامنىڭ سۆزىنى تىڭشاي دەپ قايتىپ كەپتۇدەك بىلىڭلەركى ، بۇ ئەزگۈ .]

(بىراۋنىڭ) ئوغلى ئاتا ـ ئانىسىدىن رەنجىپ (ئۆيدىن) يامانلاپ چىقىپ كېتىپتۇ ، كېيىن يەنە ئويلىنىپ ـ سېغىنىپ قايتىپ كەپتۇ . (ۋە) « ئانامنىڭ نەسىھەتىنى ئاڭلاي ، ئاتامنىڭ سۆزىنى تىڭشاي » دەپ قايتىپ كەپتۇ ، دەپتۇدەك . بىلىڭلەركى ، بۇ ئەزگۈ .

59 . [يىلىغا توشقانىنى (چوڭلارنى) يۈدەتمەي (جۈۋۈتماي) ئايغا توشقانىنى (ياشلارنى) ئازابلىماي ، ھەممىسى ياخشى بولسۇن دېگۈدەك بىلىڭلەركى ، بۇ ئەزگۈ .]

يىلىغا يەتكەننى چىرىتمايمەن ، ئايغا يەتكەننى بۇزمايمەن ، (ھەممىسگە) ياخشىلىق بولسۇن (يەتسۇن) ، دەپتۇدەك . بىلىڭلەركى ، بۇ ئەزگۈ .

60 . [توقۇز ئارىلىق بۇغا كىيىكمەن ، چىرايلىق تىزلىنىپ مىڭىرنغىدەكمەن (ۋاقىرغىدەكمەن) ، يۇقىرىدا تەڭرى (ئاسمان) ، تۆۋەندە يەر ئاڭلىدى ، شۇنداق كۈچلۈكمەن . بىلىڭلەركى ، بۇ ئەزگۈ .

(مۇڭگۈزۈم) توققۇز ئاچىلىق بۇغا ـ كىيىكمەن ، يۈكسەك ئېگىز يەرگە چىقىپ مەڭرەيمەن (ۋاقىرايمەن) ، يۇقىرىدا تەڭرى (ئاسمان) ئىشىتتى ، تۆۋەندە ئىنسانلار بىلدى ، مەن ئەنە شۇنداق كۈچلۈكمەن ، دەپتۇدەك . شۇنداق بىلىڭلەركى ، بۇ ئەزگۈ .]

61 . [تورغاي قۇش ھەمراھلىرى يېنىغا قونىمەن ، دەپ سەزمەستىن تۇزاققا ئىلىنىپ قېلىپ ، ئۇچالماي تۇرغىدەك . بىلىڭلەركى بۇ يامانلىق .]

تورغاي قۇش قونداققا قۇنۇپتۇ ، تۇيماستىن تۇزاققا ئىلىنىپ قاپتۇ ،ئۇچالماي تۇرۇپتۇ ،

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

دەپتۇدەك . شۇنداق بىلىڭلەركى ، بۇ يامانلىق .

tüxnək — «قونداق» «قەدىمكى تۈركچىسىنىڭ گرامماتىكىسى (Eski Turkqenin Grameri گابايىن ، 303 ـ بەت) قارالسۇن . »

62 . [يارغۇن (ياۋا) كىيىكمەن ، يازلىقى تاققا چىقىپ يايلايمەن ، خۇشالمەن ، دېگۈدەك ، بىلىڭلەركى بۇ ئەزگۈ .]

63 . [خان قوشۇنى بىلەن بىلەن ئوۋغا چىقىپتۇ ، دائىرە ئىچىگە كىيىكلەر كىرىپتۇ ، خان كىيىكلەرنى تۇتۇپتۇ ، قارا (خەلق) ۋە قوشۇننىڭ ھەممىسى خۇشال بولۇپتۇ . بىلىڭلەركى ، بۇ ئەزگۈ .]

خان قوشۇنى (بىلەن) ئوۋغا چىقىپتۇ ، ساغىر (قوتانغا ئوخشاش ئوۋ ئۈچۈن ياسالغان توزاق) ئىچىگە ياۋا كىيىك كىرىپتۇ ، خان كىيىكنى قولى بىلەن تۇتۇپتۇ ، قارا (خەلق) ۋە (خان) قوشۇنى ھەممىسى خۇشال بولۇپتۇ ، دەپتۇدەك . بىلىڭلەركى ، بۇ ئەزگۈ .

64 . [كۆك بوز توغان قۇشمەن . كۆركەم قىيادا ئولتۇرۇپ (ئەتراپنى) كۈزىتىمەن ، ياڭاقلىق توغراق ئۈستىگە چۈشۈپ ، يايلايمەن ، دېگۈدەك . بىلىڭلەركى ، بۇ ئەزگۈ .]

ئاق بويۇنلۇق كۆك توغان قۇشمەن ، كۆركەم قىيادا ئولتۇرۇپ (ئەتراپنى) كۈزىتىمەن . يۇپۇرماقلىق توغراق ئۈستىگە چۈشۈپ ، يايلايمەن ، دېگۈدەك . بىلىڭلەركى ، بۇ ئەزگۈ .

boymul دېگەن سۆز « تۈركى تىللار دېۋانى » 3 ـ توم ، 242 ـ بەتتە بيمل boymal بُيْمل اَتْ boymal at « بوينىدا ئېقى بار ئات ، مۇشۇنداق قوي ۋە باشقىلارغىمۇ شۇنداق دېيىلىدۇ » دەپ تەبىر بېرىلگەن . « دىۋان » دىكى تىرانسىكىپسىيە boymul بولغان بولسا ، تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قائىدىسىگە ئۇيغۇنراق بولغان بولاتتى .

65 . [سېمىز ئات (نىڭ) ئاغزى قاتتىق بولۇپتۇ ، ئىگىسى (ئۇنى) ئاچالماپتۇدەك ، بىلىڭلەركى ، بۇ يامانلىق .]

66 . [ئەمدى ، ئامراق ئوغلانىم ، بىلىڭلەركى ، بۇ ئىرق پۈتۈك (پال كىتابى) ياخشى (كىتاب) ، ھەر بىر نەرسىنىڭ تەقدىرى (ئۈلۈشى) ئەنە شۇنداق قۇدرەتلىك ۋە ھەر خىل بولىدۇ.]

ئەمدى ، ئامراق ئوغلانىم ، شۇنداق بىلىڭلەركى ، بۇ ئىرق پۈتۈك (پال كىتابى) ياخشى (كىتاب) . شۇنداق قىلىپ ھەممە ئۆز ئۈلۈشى (رىسقى) گە ئىگە بولىدۇ .

67 . [بارس يىلى ئىككىنچى ئاينىڭ 15 ـ كۈنى تەيگۈنتەن بۇتخانىسىدىكى كىچىك دىندارلارنىڭ (ئىلتىماس بىلەن ؟) ئاڭلىغۇچىمىز ئىسسىك سانغۇن ۋە ئىتەچۈك ئۈچۈن پۈتۈدىم .]

يولۋاس يىلى ئىككىنچى ئاينىڭ 15 ـ كۈنى (مەن) تەيگۈنتەن بۇتخانىسىدىكى كىچىك دىندار بۇرۇئا گۇرۇ ئاڭلاپ ، ئاكىمىز ئىسسىك سانغۇن ئىتەچۈك ئۈچۈن پۈتتۈم .

ئۇۋ (a)b
باياشات (a)bïnču
ئاچماق (a)q
ئايغىر (a)dγ(ï)r
ئايغىرلىق (a)dγ(ï)rl(ï)q
ئېيىق (a)d(ï)γ
ئاشماق (a)γ-
ئېغىل (a)γ(ï)l
مۆرىسەس (a)γ(ï)n
ئېغىز (a)γ(ï)z
ئاق aq
ئالماق (a)l-
ئالا ala
بارلىق (a)lqu
باتۇر (a)lp
ئالتۇن (a)ltun
ئامراق (a)mr(a)q
ئەمدى (a)mtï
شۇنچە (a)nča
شۇنداق قىلىپ (a)nč(ï)p
شۇنىڭ بىلەن (a)nïn
ئۇيەردە (a)nta
ئۇنداق (a)nt(a)γ
يامان (a)ny(ï)γ
هارماق (a)r-
ئارا ara
ئارالىق (a)r(a)lï
پايدا (a)s(ï)γ
ئاستى (a)sra
ئات (a)t
ئاتالماق at(a)n-
ئاتلىق atl(ï)γ
ئاي (a)y
ئاياق (a)y(a)q
ئەپەنمەك (a)yïn
ئاز az
ئازماق az-

ئېزىق azïγ
ئۆي (ä)b
ياخشى (ä)dgü
ياخشىراق (ä)dgüti
ئۆگزە (ä)g(i)n
قول (ä) l(i)g
ياۋا (ä)lik
ئازاب (ä)mg(ä)k
ئەمچەك (ä)mig
زەھەرلەنمەك ؟ ئەمگۈسى كەلمەك ؟ (ä)mši-
ياۋايى (هايۋان) (ä)ŋ
ياۋايى هايۋان تۇتماق (ä)ŋl(ä)-
ئادەم (ä)r
قىلماق (ä)r-
پەزىلەتلىك (ä)rd(ä)mlig
كۆچلۈك (ä)rklig
ئامان ـ ئىسەن (ä)s(ä)n
ئالا (ä)sri
ئاستا يۈرمەك (ä)š-
گۆش (ä)t
ئەتمەك (ä)t-
ئىككى (ä)ki
ئىككىنچى (ä)kinti
يۆتكىمەك (ä)lt-
ئىشتىمەك (ä)šid-
باغلىماق ba-
تۇگۈن b(a)γ(ï)š
بار b(a)r
بارماق b(a)r-
يولۋاس b(a)rs
بېسىلماق b(a)sïn-
باش b(a)š
باي b(a)y
پەدەزلىمەك b(ä)dizlä-
بۈيۈك b(ä)dük
بەگ b(ä)g
بەگلىك b(ä)glig

ئەۋلاد گۈزۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

بايتال	bi	تاللماق	t(a)lula-
پىچاق	bič-	دېگىز	t(a)luy
بەل	bil	تەن	t(a)n
بىلمەك	bil-	تاڭ	t(a)ŋ
بىر	bir	تاڭ يورىماق	t(a)ŋla-
بەرمەك	bir-	خالىماق	t(a)pla-
بەش	biš	تېخى	t(a)qï
ئون بەش	biš yigirmi	تېرىلغۇ	t(a)rïγ
پىشماق	biš-	(يەر نامى)	t(a)ygunt(a)n
يازماق	biti-	تۆگە	t(ä)bä
پۈتۈك، كىتاب	bitig	تەگمەك	t(ä)g-
خەلق	bodun	قەدەر	t(ä)gi
بولماق	bol-	ئەما	t(ä)glük
كۆندۈرۈلمىگەن تاي	boluγ	تەككۈزمەك	t(ä)gür-
بوش	boš	تەگرى ئوغلى	t(ä)nsi
بوتۇلماق	botula-	ئاسمان	t(ä)ŋri
بويىندا ئېقىۋ بار	boymul	ئېتىقادلىق	t(ä)ŋrilig
بوز	boz	تېرە	t(ä)ri
بۆرى	böri	تەرلەتمەك	t(ä)rit-
بۇ	bu	تېز	t(ä)rkläyü
پۈتلۈق ؟	budluγ	تەتۈر	t(ä)rtrü
بۇغرا	buγra	تەزمەك	t(ä)z-
بۇغرالىق	buγral(ï)q	تىزىق ؟ تىزمەك	t(ä)z(ä)k
ئىگە بولماق	bul-	مىنىك ئات	tïγ
بۇلۇت	bulït	تىڭشىماق	tïŋl(a)-
بۇلۇڭ	buluŋ	تىرناق	tïrŋ(a)q
بۇغۇرسا	buqursï	تىتىلماق	titin-
پال ؟	burua	(ئاتنى) سوۋۇتماق	tigr(ä)t-
غەم ـ قايغۇ	busanč	تىلىمەك ، ئارزۇ قىلماق	til(ä)t-
قايغۇلۇق	busušluγ	تۈلكە	tilkü
مۇزاي	buz(a)yu	دېمەك	ti-
مۇزايلىماق	buz(a)yul(a)-	يىغىلماق	tiril-
بۇلۇڭ	bük	تىرىلمەك	tiril-
تېۋىلغۇ	t(a)b(ï)lqu	لاي	titig-
توشقان	t(a)b(ï)šγan	چىشى تۆگە	titir
تاغ	t(a)γ	تىز	tiz
كۆچلۈك	t(a)l(ï)m	ئىگىز جاي	tiz

s(a)γïr	ساغىر	toγ(a)n	تورنا
s(a)qïn-	ئويلانماق	toŋr(a)q	توغراق
s(a)nč-	سانچماق	ton	تون
s(a)ŋun	قوماندان	toŋ-	توڭماق
s(a)p-	قېتىلماق	toŋuz	توڭگۇز
s(a)r(ï)γ	سېرىق	toquz	توققۇز
s(ä)b-	سۆيمەك	topul-	سانچىلماق
s(ä)bin-	سۆيۈنمەك	toruq	تورۇق
s(ä)miz	سېمىز	toz	توز
s(ä)mrit-	سەمرىتمەك	tört	تۆرت
sïγun	بۇغا	törüt-	ياسىماق
sïn-	سىنماق	tuγ-	تۇغماق
sïnuq	سىنۇق	tum(a)n	تۇمان
soquš	سوقۇشماق	tur-	تۇرماق
söz	سۆز	turγur-	تۇرغۇزماق
suh	سۇ	turnya	تورنا
suquluu-	ئۇزۇلمەك	tut-	تۇتماق
suq-	چىلماق	tutuγ	دوغا تىككەن پۇل
sü	قوشۇن	tuy-	تۇيماق
q(a)l-	قالماق	tuyuγ	تۇۋاق
q(a)lï-	ئۇچۇپ ئۆرلىمەك	tuz(a)q	تۇزاق
q(a)ltï	قانداق	tüg-	تۈگمەك
q(a)m(a)γ	ھەممە	tügünük	مورا
q(a)mïč	چۈمۈچ	tükä-	تۈگىمەك
q(a)m(ï)l-	يىقىلىپ ياتماق	tükäl	تۈگەل
q(a)mš(a)-	مىدىرلىماق	tüm(ä)n	تۈمەن
q(a)muš	قۇمۇش	tü	تۈك
q(a)n	خان	tün	تۈن
q(a)nat	قانات	tüš-	چۈشمەك
q(a)n(ï)γ	جانان	tüšnäk	قوندىق
q(a)nl(ï)γ	خانلىق	č(ä)k(i)k	قۇش
q(a)nta	قەيەردە	čïγ(a)ny	نامرات
q(a)ŋ	ئاتا ، دادا	čint(a)n	سەندەل
q(a)p-	قاپسماق	dint(a)r	دىندار
q(a)ra	پۇقرا	s(a)b	سۆز
q(a)rï	قېرى	s(a)bčï	ئەلچى
q(a)r(ï)n	قېرىن	s(a)q-	چاچماق

ئەۋلاد گۈزۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

k(ä)l-	كەلمەك	q(a)rš(ï)	بەدەل
k(ä)lür-	تۇغماق	q(a)l	قات
k(ä)ntü	ئۆزى	q(a)l(ï)γ	قاتتىق
k(ä)ŋrän-	غۇدۇڭشماق	q(a)l(ï)γdï	قاتتىقراق
k(ä)räkü	كېرەكلىك	q(a)l(ï)γlï	قاتتىقراق
k(ä)s-	كەسمەك	q(a)tın	خانىش
kičä	كىچە	q(a)ya	قايا
kič(i)g	كىچىك	q(a)zγ(a)nč	ئوقەت
kidiz	كىگىز	qïl(i)č	قىلىچ
kiń	كىيىن	qïšl(a)γ	قىشلىق
kir-	كىرمەك	qïzïl	قىزىل
kisi	ئايالى	qobï	تۆۋەن
kišä-	كىشەنلىمەك	qod-	قويماق
kiši	كىشى	qodï	پەس تۆۋەن
kiyik	كىيىك	qol-	قولماق ، تىلىمەك
köčür-	كۆچۈرمەك	qon-	قونماق
kök	كۆك	qontur-	قوندۇرماق
köl	كۆل	qony	قوي
köl-	بويۇنتۇرۇقلىماق	qop	ھەممىسى
könäk	چىلەك	qop-	قوپماق
könäk	چىلەك	qorq-	قورقماق
köpük	كۆپۈك	qudruq	قۇيرۇق
kör-	كۆرمەك	qudursuγ	سۆگەچ
körüklüg	كۆرۈملۈك	quγu	ئاققۇ
körüš-	كۆرۈش	qul	قۇل
közl(ä)-	كۆزلىمەك	qulun	قۇلۇن
közŋü	ئەينەك	qulunla-	قۇلۇنلىماق
kö(ü)nük	دەرىزە	qumursγa	چۈمۈلە
küč	كۈچ	qunčuy	مەلىكە
küčlüg	كۈچلۈك	qurtγa	مومايى
kün	كۈن	quruγs(a)q	قۇرساق
kün(ä)š	كۈنگەي	quš	قۇش
guru	ھۆرمەتلىك	qušl(a)-	قۇشلىماق
m(a)nïst(a)n	مانىستان	qut	قۇت
m(ä)n	مەن	qutluγ	قۇتلۇق
m(ä)ŋ	ئوزۇق	quzγun	قۇزغۇن
m(ä)ŋi	ھۇزۇر	k(ä)kük	كاككۈك ؟

uril(a)n-	ئۇغۇل تۇغماق	m(ä)ŋil(ä)-	ھۇزۇر ئالماق
ut-	ئۇتماق	m(ä)ŋilig	ھۇزۇرلۇق
utru	ئۇتتۇر	m(ä)ŋl(ä)-	ئوزۇق ئىزدىمەك
utuz-	ئۇتتۇرماق	min-	مىنمەك
uya	ئۇۋا	miŋ	مىڭ
uyur	ئادىل	mönrä-	مۆكرىمەك
uzun	ئۇزۇن	muŋluy	مۇڭلۇق
ö-	ئويلىماق	n(ä(čük	نەچۈك
öpk(ä)lä-	رەنجىمەك	nä	نە
öd-	ھاياجانلانماق	n(ä)gü	نەگە
ög	ئانا	n(ä)lük	نېمىشكە
ögir	خۇشاللانماق	n(ä)t(ä)g	قانداق
ögr(ü)nčü	خۇشاللىق	odyur-	ئويغاتماق
ögr(ü)nčülüg	خۇشاللىنارلىق	oyl(a)n	ئوغلان
öküz	ئۆكۈز	oy(u)l	ئوغۇل
öl-	ئۆلمەك	oyri	ئوغرى
ölüm	ئۆلۈم	ol	ئۇ
ön	قاقاسلىق	olur-	ئولتۇرماق
öŋi	باشقا ئايرىم	on	ئون
örgin	تەخت	oŋ-	ئۆڭمەك
ört(ä)n-	ئۆرتەنمەك	ordu	خانساراي
öt	نەسىھەت	ortu	ئوتتۇرا
ötüg	ئۆتۈنۈش	oš	ئىچى
ötün-	ئۆتۈنمەك	ot	ئوت
öz	ئۆمۈر	oy-	ئويماق
özlük	كۆندۈرۈلگەن	oyma	ئويۇنچى
üč	ئۈچ	oz-	قۇتۇلماق
üčünč	ئۇچىنچى	u-	قادىر بولماق
üč(ü)rgü	تەرلىك	uq-	ئۇچماق
üg(ü)r	توپ ، پادا ؟	uqruy	لەگلەك
ügüš-	(كېيىم ـ كېچەكنى) سالماق	udïyma	ئۇخلىغان
ügüz	دەريا	udu	ئاندىن
ükü̈š	كۆپ	ula-	ئۇلماق
ülüg	قىسمەت	uluy	ئۇلۇغ
ümäl(ä)-	ئۆمۈلمەك	una-	ئۇنىماق
ün-	ئۇن	ur-	ئۇرماق
üŋüš- ?	كىرىشمەك	uri	ئوغۇل

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى
www.uyghurkitap.com
www.ewlat.org
ئۇلاد گۇرۇپپىسى

هۇپۇپ	üpgük	یالماق	y(a)lγ(a)-
ئۇركۇمەك	ürk-	كۇچلۇك	y(a)l(ï)m
ئۇركۇتمەك	ürk(ü)t-	یالغۇز	y(a)lŋuš
ئاق ، ئۇرۇك	ürüŋ	یەنە	y(a)na
يۇقىرى	özä	هۆكۈرمەك	y(a)ŋra-
ئۇزۇلگەن	üzük	ياپماق	y(a)p-
قولدىن بەرمەك	ïčγ(ï)n-	پارماق	y(a)r-
ئەۋەتمەك	ïd-	يارىماق	y(a)ra-
مۇقەددەس بولۇشقا مۇناسىب	ïduqluq	ياۋا بوغا	y(a)ryun
ياغاچ	ïγ(a)č	يېرىلماق	y(a)r(ï)l-
تاغ ئۆچكىسى	(ï)mγa	تاڭسەھەر	y(a)r(ï)n-
بەلگە	ïrq	يورۇماق	y(a)ru-
ئىچ ، ئىچى	ič	يورۇق	y(a)ruq
ئىچمەك	ič-	يېسى ئوقيا	y(a)sïq
ئاكا	ič(i)	ئوت ـ چۆپ	y(a)š
ئىچى	ičrä	يېشىل	y(a)š(ï)l
ئىگە	idi	ياتماق	y(a)t-
ئىدىش	idiš	ياتقان	y(a)t(ï)γlï
خانلىق	il	يازلىماق	y(a)yl(a)-
ئىلىنمەك	ilin-	يايلاق	y(a)yl(a)γ
ئۇۋا، كاما	in	تۇزلەڭلىك	y(a)z(ï)γ
ئىنەك:	ing(ä)k	يىدىتماق	yïdït
هىنگان	ing(ä)n	يىل	yïl
ئەركەك	irk(ä)k	يىلان	yïl(a)n
ئىسسىق	isig	يىلقى	yïlqï
يۇمشىماق	(i)s(i)n-	يىگىرمە	yig(i)rmi
تەشكىللىمەك	it-	يال	yil
خاس ئىسىم	itačuq	يەر	yir
ياۋۇز	y(a)b(ï)z	تاغلاردىكى ئوتلاق	yiš
ياۋلاق ، يامان	y(a)bl(a)q	يىتىگلىك	yitiglig
يايراتماق	y(a)dr(a)t-	يول	yol
ياغماق	y(a)γ-	يوق	yoq
ياپراق	y(a)γ(a)q	ماگماق	yorï-
دۇشمەن	y(a)γï	يۇلماق	yul-
ياغلىق	y(a)γl(ï)γ	ئات	yunt
يېغىرلانماق	y(a)γrï	ئۆي ، يۇرت	yurt
ئەلچى	y(a)l(a)b(a)č	ئائىلە ئايالى	yutuz
يالۋۇرماق	y(a)lb(a)r-	يۈگۈرمەك	yügür-
		يۈتتۈرمەك	yütür-
		يۈز (سان)	yüz